

**UNIVERSITAT
JAUME I**

TREBALL FINAL DE GRAU EN MESTRA/E D'EDUCACIÓ PRIMÀRIA

Títol:

**Educar visibilitzant la realitat LGTBI a través de la LIJ
amb l'àlbum il·lustrat «Con Tango son tres»**

Nom de l'alumna: Isach Roglà, Rocio

Nom de la tutora: Aguilar Ródenas, Consol

Àrea de Coneixement: Didàctica de la Llengua i la Literatura

Curs acadèmic: 2016/2017

AGRAÏMENTS

Vull agrair a Consol Aguilar Ródenas, la meua tutora del TFG i professora de l'assignatura Didàctica de la Llengua i la Literatura, per mostrar-me aquest any el meravellós món de la LIJ i transmetre'm les ganes, il·lusió, confiança i esperança de lluitar per aconseguir des de l'escola un món més igualitari per a tots i totes.

També vull donar les gràcies a Consuelo Gayan Ferrer, la meua supervisora del pràcticum II en l'escola CEIP Científic Avel·lí Corma, sense la qual no haguera sigut possible portar a terme la part pràctica d'aquest TFG.

ÍNDEX

1. Justificació personal de l'elecció del tema del TFG,	p. 4-5
2. Objectius.	p. 5
3. Necessitat de la formació en LIJ en la formació inicial de mestre/a: criteris per seleccionar LIJ de qualitat estètica i literària.	p. 5-7
3.1. Necessitat de formació en mestres en educació afectivosexual contra la LGTBIFOBIA.	p. 7-10
4. L'àlbum il·lustrat.	p. 10
4.1. Què aconseguim amb la lectura d'un àlbum il·lustrat?	p. 10-12
4.2. Hi ha una (bona) metodologia i elecció d'àlbums il·lustrats a les escoles?	p. 12
5. Per què he triat «Con Tango son tres»?	p. 13-14
6. Anàlisi de l'àlbum «Con Tango son tres».	p. 14-15
7. Pràctica professionalitzadora a l'escola (aula).	
7.1. Per què vaig elegir eixes-os alumnes?	p. 15
7.2. Quin suport vaig utilitzar?	p. 15-16
7.3. Com es va dur a terme?	p. 16-18
8. Transformació des del TFG com a mestra.	p. 19-20
9. Bibliografia i webgrafia.	p. 21-23
10. Annex.	
10. 1. Anàlisi de l'àlbum.	p. 24-58
10. 2. Legislació vigent.	p. 59-64

1. Justificació personal de l'elecció del tema del TFG.

La tria de la temàtica del meu TFG parteix d'ambdues parts d'una base i motivació biogràfica, tant pel que fa a la relació que té amb la LIJ, com pel que fa al món LGTBI.

D'una banda, he de destacar que assabentar-me de la meua orientació sexual no va ser gens fàcil, vivint en un poble menut de menys de 3.000 habitants, on aquest tema era totalment desconegut per a mi, no tenia cap referent i tampoc m'havien parlat mai d'aquest tema. Pense que conèixer la diversitat familiar existent des de menuts i amb total normalitat pot ajudar-nos a entendre les diferents orientacions sexuals en un futur, nostres i dels altres, a no jutjar i a eliminar prejudicis, ja que a partir d'elles es poden formar les famílies.

Ara més major, veig que tot això va ser degut al fet que vaig créixer en un **entorn escolar i social heteronormatiu**. Els llibres o arbres genealògics que em van proporcionar a l'escola sempre van ser de famílies heterosexuales, i encara avui en dia ocorre el mateix amb els llibres de text. La meua família i les persones del meu entorn també han utilitzat sempre un vocabulari heteronormatiu, fins i tot en l'actualitat fan referència a la meua parella referint-se al sexe masculí amb la pregunta: «Què, ja tens noviet?», «A veurem quan ens el presentes»... pel simple fet d'identificar-me com a dona. També m'haguera agradat que els mitjans de comunicació amb la seua capacitat d'arribar a tots i totes hagueren mostrat unes figures exemplars lluny dels estereotips, ja que recorde el contrari, jo veia uns dibuixos on apareixia *Tinki Winky*, era un xic que portava una bossa rosada, gestos afeminats, era de color morat (que identifica a les persones gais) i portava al cap un triangle invertit.

D'altra banda, he de destacar el que ha suposat aquest curs (2016 – 2017) endinsar-me en el món de la LIJ. M'he enriquit tant pel que fa al meu aprenentatge acadèmic com en el personal, i és que amb la LIJ no només he descobert una ferramenta per millorar la meua competència lectora i literària sinó que he adquirit una capacitat crítica i reflexiva gràcies a la lectura d'alguns àlbums, he obert la meua ment cap a horitzons meravellosos que m'hi han permet analitzar el nostre món ple d'injustícies, desigualtats i estereotips. No obstant això, he tingut l'oportunitat de treballar des d'un procés d'ensenyança-aprenentatge multidireccional i he pogut comprovar de primera mà que una educació alternativa i no memorística (com en l'actualitat) és possible gràcies al posicionament de la meua professora en la teoria crítica. Aquesta metodologia de treballar aquests temes transversals, veure els problemes socials i alguns temes tabús mitjançant la LIJ és de les aportacions més significatives que l'assignatura MP1034 Didàctica de la Llengua i la Literatura Catalana (2016 – 2017) m'ha produït en la meua història biogràfica.

A més, també he estat motivada per la meua experiència durant el meu PRÀCTICUM, ja que vaig escoltar a l'escola comentaris despectius cap a aquest col·lectiu (LGTBI), i pense que aquesta és el lloc idoni per transmetre els valors que ens aproximen a una societat més justa i igualitària. I... Quina millor forma de transformar el nostre món que amb la LIJ mitjançant els seus àlbums

il·lustrats i tenint en compte tots els seus beneficis? Nosaltres les-els futures mestres, com agents transmissors-es de coneixements i valors, tenim el compromís de facilitar i oferir a l'alumnat tota la diversitat existent per a què cresquen sent tolerants i respectant els altres individus de la societat.

2. Objectius.

Aquest TFG conté les tres vessants: **teòrica, pràctica i professionalitzadora**. Aquestes vessants estan interrelacionades unes amb les altres i treballen de manera conjunta. En primer lloc, és necessària una base teòrica per a assolir els conceptes que després es portaran a la pràctica. En segon lloc s'han d'aplicar aquests conceptes a la pràctica, a les aules, amb l'alumnat. Per últim, d'aquestes dues parts conjuntes s'analitzen els resultats des d'una visió professional. Els objectius principals del meu TFG amb relació amb les tres vessants són els següents:

- a) Teòrica: ser capaç de seleccionar llibres de qualitat estètica i literària, amb criteris de vigor científic, com a futura mestra des d'una anàlisi amb profunditat lligada a una lectura crítica.
- b) Pràctica: aplicar aquesta anàlisi a un producte literari complex, on interacciona text i imatge, com és l'àlbum.
- c) Professionalització: dur a la pràctica en una acció educativa concreta a una aula de primària, aquest aprenentatge teòric i pràctic assolit (conceptualització i anàlisi), per afavorir un aprenentatge més professionalitzador lligat a la realitat de l'escola.
- d) Fer una aplicació real de la normativa educativa en gènere i diversitat LGTBI.

3. Necessitat de la formació en LIJ en la formació inicial de mestre/a: criteris per seleccionar LIJ de qualitat estètica i literària.

No pot educar qui no està educat i educada, amb una formació per detectar i actuar front la desigualtat de gènere lligada a la identitat lgtbi.

(Consol Aguilar, 2016, p. 78)

L'educació és una bona manera per transformar i millorar el nostre món, a través d'ella es pot actuar contra les injustícies que hi ha a la societat i formar individus amb uns valors morals, ètics i socials adequats. En primer lloc per portar a terme aquest canvi s'ha de formar mestres amb aquests mateixos valors que siguin innovadors/es, amb esperit emprenedor, solidaris/es i creatius/ves.

Aquesta iniciativa es pot portar a terme mitjançant la formació del professorat en LIJ, ja que dona l'oportunitat de treballar amb una interdisciplinarietat crítica, tal com ho defineix Aguilar (2002: 8): "Conduïx a una deliberació col·lectiva de problemes públics i implica la presència de les memòries reprimides i silenciades en l'anàlisi de les experiències de caràcter sociohistòric".

A més una de les opcions per treballar amb la LIJ és la teoria crítica, descrita per Aguilar (2015: 2) com la teoria que: "Defensa la radicalització de la democràcia, entesa com la defensa dels drets i

llibertats per a tota la ciutadania; defensa la transformació de les desigualtats socials". És per això, que la LIJ ajuda a conscienciar dels problemes i qüestions que hi ha a la societat i permet rebel·lar-los al mateix temps que reflexionar sobre ells, en altres paraules, a través d'ella podem descobrir la realitat en què vivim, debatre-la i mirar-la (si escau) des d'altra perspectiva.

El professorat ha d'estar també format en il·lustració i saber analitzar tant el text (qualitat literària), si hi ha, com les imatges (qualitat estètica). S'ha de ser capaç d'analitzar aquella informació que pot passar desapercebuda i saber que, intencionadament, cada element està on ha d'estar i no hi ha res col·locat a l'atzar, és a dir, saber reconèixer aquells llibres que tinguen qualitat estètica. També cal destacar que el tema no justifica l'absència de qualitat estètica i literària. Si sabem llegir d'aquesta manera crítica i no superficial podrem tindre al nostre abast les ferramentes necessàries per a fer una bona selecció de llibres de LIJ.

Gemma Lluch al seu blog (2010, 2012) ens parla del concepte de *cànon ocult* com l'existència d'uns criteris que hi ha al darrere quan hem elegit un àlbum, llibre o conte infantil. Si reunim diversa informació sobre el tema ¹, podem aportar els següents suggeriments per seleccionar LIJ de qualitat:

- Quant als conceptes de lectura:

1. Les **imatges** han de **potenciar la sensibilitat** del lector-a, han de complementar el text i formar part de l'acció, intentant despertar la **comprensió** del per què està i on està cada element.
2. La **creació de significats** de la lectura ha de fomentar la **transformació de l'imaginari col·lectiu literari** fixat en la societat amb el propòsit d'avançar cap al tipus de món que volem i desenvolupar així una **visió crítica**.
3. Cal incloure una **diversitat** de formats, gèneres (narrativa, poesia, teatre), tècniques, estils, corrents literàries, temàtica (violència de gènere, LGTBI, pobresa...), funcionalitats (motivar, solucionar problemes, qüestionar-se realitats...) etc.

- Quant al contingut:

1. És primordial **no escollir** històries que **animen** al lector-a a portar a terme la **violència** o agressions, actituds negatives, discriminacions, marginacions...
2. Els **continguts** han d'anar **dirigits a tots els receptors-es** del món, tenint en compte tots els tipus de diversitat: familiar, cultural, sexual, ètnica... sense invisibilitzar a cap col·lectiu.
3. Els **personatges** han d'estar ben caracteritzats per tal que **estimulen la identificació del lector-a** amb els protagonistes i antagonistes en qualsevol àmbit: psicològic, actitudinal, emocional, sentimental, d'acció... i ajuden a **desenvolupar la seua identitat personal**.

¹ La mochila violeta: La mochila violeta: <http://www.dipgra.es/uploaddoc/contenidos/11313/Gu%C3%ADa%20de%20lectura%20infantil%20La%20mochila%20violeta.pdf>

Lluch, G. (2010) «10 Consejos para seleccionar las lecturas. Secundaria». Docentes. Madrid Ministerio de Educación, Leer.es.

- Quant a l'educació igualitària i coeducativa:

1. El **rerefons de valors** que transmet ha de **trencar amb els estereotips** de classes, gèneres, racials, sexuals, religiosos... promovent la solidaritat, tolerància, cooperació, superació... entre d'altres.
2. La presència dels personatges femenins i masculins ha de ser equivalent **impulsant** així una **educació no sexista**, trencant els estereotips de gènere, afavorint l'educació de persones. Ha d'haver-hi una igualtat tant en la manera de pensar, sentir, emocionar-se, vestir-se, rols, professions...
3. El **llenguatge** emprat ha de ser respectuós, **inclusiu i igualitari** sense rebutjar a cap individu.

3.1. Necessitat de formació en mestres en educació afectivosexual contra la LGTBIFOBIA.

Penalitzacions, sancions, violacions, empresonaments, penes de mort, il·legalitat... Estimar o ser qui i com cadascú vol no hauria de tindre aquestes conseqüències, no obstant actualment encara ocorren, per exemple Al evidencia que: "Entre l'1 de gener de 2008 i al 31 de desembre de 2014 van ser reportats 1731 assassinats en el món contra persones transgènere".

És necessari conscienciar a la ciutadania d'aquestes bestialitats i discriminacions que encara passen, cal educar-la, especialment els infants, per tal que en el futur aquestes no tinguin cabuda. El professorat ha d'estar format en educació afectivosexual per tal d'eradicar aquestes crueltats, no hi ha prou amb educar des de la biologia (no és el mateix educació sexual que coeducació o educació afectiva), s'ha d'educar també des d'altres perspectives diverses que engloben tota la diversitat familiar, sexual, de gènere, identitat o orientació sexual. Com remarca Mar Venegas , seguint Cuéllar, (2011: 3): "La introducció de l'educació sexual a les escoles com una manera d'educar en la igualtat, en la tolerància, en la salut, en la responsabilitat... i no només en la transmissió de coneixements en l'àmbit biològic".

El professorat té un compromís: estar format en educació afectivosexual per tal de complir la legislatura internacional, europea, estatal i autonòmica pel que fa a la igualtat, tolerància, no discriminació... que es demana cap a aquest col·lectiu i condicions sexuals.

- **NORMATIVA LEGAL**

I. NIVELL INTERNACIONAL:

1. La Declaració Universal de Drets Humans, adoptada i proclamada per l'Assemblea General de les Nacions Unides de 1948, proporciona trenta punts essencials sobre la llibertat, igualtat i dignitat humana.

- Tots els éssers humans naixen lliures i iguals en dignitat i en drets. Són dotats de raó i de consciència, i han de comportar-se fraternalment els uns amb els altres. (Art. 1)

- Tothom té tots els drets i llibertats proclamats en aquesta Declaració, sense cap distinció de raça, color, sexe, llengua, religió, opinió política o de qualsevol altra mena, origen nacional o social, fortuna, naixement o altra condició.

A més, no es farà cap distinció basada en l'estatut polític, jurídic o internacional del país o del territori al qual pertanyi una persona, tant si és independent com si està sota administració fiduciària, si no és autònom, o està sota qualsevol altra limitació de sobirania. (Art. 2)

- Els homes i les dones, a partir de l'edat núbil, tenen dret, sense cap restricció per motius de raça, nacionalitat o religió, a casar-se i a fundar una família. Gaudiran de drets iguals pel que fa al casament, durant el matrimoni i en la seva dissolució. (Art. 16, punt 1)

2. La Convenció Internacional sobre els Drets de l'Infant (1989)

- Preparar l'infant per assumir una vida responsable en una societat lliure, amb esperit de comprensió, pau, tolerància, igualtat dels sexes i amistat entre tots els pobles, grups ètnics, nacionals i religiosos i persones d'origen indígena (Art. 29, punt d)

3. Declaració de Mont-real (Conferència Internacional sobre els drets humans LGBT, 2006: 7):

- Exigim que les autoritats governamentals competents (nacionals o locals) encarregades de les polítiques educatives, entre elles els consells escolars:
 - 1) Incloguen lliçons sobre els drets humans de les persones LGBT en el pla d'estudis.
 - 2) Actuen en contra de tota intimidació o violència contra alumnes o professors LGTBI.

II. NIVELL NACIONAL:

1. Constitució Espanyola 1978.

Capítol II: Drets i llibertats

- Tots tenen dret a la vida i a la integritat física i moral, sense que, en cap cas, puguin ser sotmesos a tortura ni a penes o tractes inhumans o degradants. (Art. 15)
- L'educació tindrà el ple desenvolupament de la personalitat humana en el respecte als principis democràtics de convivència i als drets i llibertats fonamentals. (Art. 15, punt 2)

2. Llei Orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes.

(Veure annex 10.2 per completar cada article desglossat)

- Article 14. Criteris generals d'actuació dels poders públics.
- Article 23. L'educació per a la igualtat de dones i homes.

- Article 24. Integració del principi d'igualtat en la política d'educació.
- Article 27. Integració del principi d'igualtat en la política de salut.
- Article 62. Protocol d'actuació davant l'assetjament sexual i l'assetjament per raó de sexe.

3. Protocol d'intervenció davant l'assetjament per homofòbia o transfòbia: “ABRAZAR LA DIVERSIDAD: propuestas para una educación libre de acoso homofóbico y transfóbico” (IMIO, 2015).

III. NIVELL AUTONÒMIC:

1. LLEI 9/2003, de 2 d'abril, de la Generalitat, per a la Igualtat entre Dones i Homes.

- La Llei d'Ordenació General del Sistema Educatiu estableix els principis per a avançar cap a un sistema coeducatiu, entès com a model d'ensenyança basat en la formació en igualtat entre sexes, el rebuig de tota forma de discriminació i la garantia d'una orientació acadèmica i professional no esbiaixada pel gènere.

Per això, des del sistema coeducatiu d'ensenyança es potenciarà la igualtat real de dones i homes, en totes les seues dimensions: curricular, escolar i altres. (Art. 5, *Ideari educatiu i valors constitucionals*)

- L'Administració autonòmica competent en matèria educativa establirà i fomentarà els mecanismes de formació, control i seguiment, adaptats als diferents nivells d'ensenyament (infantil, primària, secundària i universitari), per a implantar i garantir la igualtat de sexes en el sistema educatiu valencià mitjançant l'aprovació i seguiment de l'execució de Plans anuals de coeducació en cada nivell educatiu. (Art. 8, *Formació per a la igualtat*)

2. ORDE 62/2014, de 28 de juliol, de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, per la qual s'actualitza la normativa que regula l'elaboració dels plans de convivència en els centres educatius de la Comunitat Valenciana i s'establixen els protocols d'actuació i intervenció davant de supòsits de violència escolar.

- Accions de diagnòstic que faciliten la detecció de casos de violència greu i, per tant, ajuden a previndre'ls, com ara assetjament, discriminació o exclusió per raons de sexe; orientació; identitat de gènere, raça o religió, així com a crear estructures senzilles que faciliten a l'alumnat visibilitzar i denunciar estes situacions.

Activitats per a sensibilitzar tota la comunitat educativa davant dels casos de violència escolar greu, amb la finalitat de facilitar la prevenció, la detecció i l'eliminació d'estes manifestacions. (Art. 8, *Mesures i accions orientades a la promoció de la convivència i a la prevenció de conflictes per a aconseguir un adequat clima educatiu en el centre*, punts b i j)

3. Instrucció del 15 de desembre de 2016, del director general de Política Educativa, per la qual s'estableix el **protocol d'acompanyament per a garantir el dret a la identitat de gènere, l'expressió de gènere i la intersexualitat**.

4. **LLEI 8/2017, de 7 d'abril, de la Generalitat, integral del reconeixement del dret a la identitat i a l'expressió de gènere a la Comunitat Valenciana.**

- Capítol II. Mesures en l'àmbit de l'educació. (Veure annex 10.2 per completar)

Sembla irònic que quan més necessita el món aquests principis d'igualtat, les **lleis estatals d'educació** a Espanya facen passos cap arrere retallant objectius i finalitats per aconseguir lluitar contra un entorn escolar i social heteronormatiu, per això mateix cal que el professorat n'estiga format i els introduïska de manera transversal des d'altres àrees, en aquest cas exemplifiquem la seua introducció amb la LIJ.

Comparem la penúltima llei d'educació (LOE) amb l'actual (LOMCE) i veurem com han desaparegut alguns apartats i aquests objectius s'han empobrit a les lleis educatives d'Educació Primària. (Veure la comparació a l'annex 10.2).

4. L'àlbum il·lustrat.

Olivé Vernet (2011) assenyala que l'àlbum il·lustrat és la interacció de dos codis narratius fusionats: TEXT (lingüístic) + IL·LUSTRACIÓ (visual, icònica, simbòlica, gràfica), on un element retroalimenta a l'altre, i on el suport, coberta, guardes, tipografia... també tenen un paper rellevant en la seua lectura. Per a aquesta autora és necessari que el lector-a amb l'ajuda de l'adult aprenga a fer una lectura més crítica a la vegada que incrementa el seu desenvolupament lector. Amb l'àlbum el lector-a ha de ser capaç de **captar la polifonia de significats** dels seus dos codis de manera conjunta (són interdependents): és ací on entren en contacte el text, la il·lustració, el lector-a i l'intertext lector.

4.1. Què aconseguim amb la lectura d'un àlbum il·lustrat?

L'àlbum és un bon recurs pedagògic per a **introduir la lectura** en l'educació infantil i primària amb la finalitat de què en l'edat primerenca els lectors adquireixen les ferramentes i els procediments de **comprensió lectora i literària**, també és on té lloc l'**animació i la motivació lectora** que condueix a què el/la receptor/a es convertisca en un **lector-a actiu, competent, participatiu, curiós i autònom en LIJ** i què gaudisca del **plaer estètic** d'una obra literària.

Cal remarcar dos aspectes:

a) El primer lligat a la formació i competència lectora. Amb l'àlbum es desenvolupa la comprensió lectora amb la **descodificació del binomi** que inclou l'àlbum il·lustrat: text i il·lustració.

D'una banda, pel que fa al text, segons Emilo García (1993: 87-102), el cervell de manera inconscient ha de fer la **desencriptació gràfica, lèxica, sintàctica i semàntica** per tal que el lector-a arribe a la seua interpretació.

D'altra banda, Teresa Duràn (2005: 269-253) remarca que la il·lustració és un llenguatge narratiu que permet la comunicació entre emissor-a i receptor-a, on el lector-a ha de **captar** (si hi ha) **el joc d'associació** i seqüències espacials/temporals encadenades, la seua correlació i enllaç de les il·lustracions unes amb altres. Cal **desxifrar la pretensió artística**, si l'il·lustrador/a ha jugat amb els elements pel que fa al color, direccionalitat, tonalitat, textures, distàncies, sobreposicions, comparacions, contrastes...

És necessari destacar la **diferència entre descodificar un text i una il·lustració**, perquè mentre que el text es llegeix d'una manera igual o similar en tots els lectors i lectores (d'esquerra a dreta en el cas del castellà o valencià), la il·lustració no té un clar inici ni final de lectura, ja que cada receptor-a pot començar per l'element visual que més li haja cridat l'atenció. Aquesta diferència origina que cada àlbum il·lustrat tinga un impacte diferent en cada lector-a pel que fa a les hipòtesis de significats, l'impacte també variarà depenent de l'intertext de cada lector-a.

Per a llegir i entendre un àlbum correctament, és necessari que el lector-a realitze els **tres tipus de comprensió**: literal (captar la informació explícita, clara i òbvia del binomi), inferencial (deduir idees implícites realitzant un esquema mental i interpretació d'allò que el binomi no especifica i d'allò que no està escrit, a partir de la informació que sí que proporciona l'àlbum i dels coneixements previs del lector) i crítica (dialogar i argumentar de manera subjectiva sobre els elements del binomi).

b) El segon aspecte, lligat a la competència literària, on aquesta es desenvolupa, ja que com més obres veurà i llegirà un/a lector-a més ampliarà el seu **ventall d'obres i sabers culturals** adquirint recursos per a produir i crear obres artístiques.

Ambdues competències requereixen la implicació de **l'intertext lector** per a la seua comprensió i interpretació. Segons Antonio Mendoza (2009) l'intertext lector és:

L'essencial conjunt de sabers, estratègies i de recursos lingüístics-culturals que s'activen a través de la recepció literària per establir associacions [...] que permeten la construcció de (nous) coneixements significatius [...]. L'intertext del lector potencia l'activitat de valoració personal a través del reconeixement de connexions i del desenvolupament d'actituds positives cap a diverses manifestacions artístic-literàries de caràcter cultural. (p. 2)

Mendoza (2010) destaca d'aquesta **intertextualitat** els:

Diversos tipus de connexions culturals implícites o explícites [...] tant en la forma (components i trets estilístics, estructura, tipologia textual i de gèneres) com el contingut (temes, tòpics, variants i recursos semàntics). (p. 16)

Amb aquestes associacions estarem enriquint de manera inconscient la nostra **experiència lectora**, es desenvoluparà l'**habilitat lectora** i s'ampliarà l'**activitat lectora**.

Cal destacar que el desenvolupament de la comprensió lectora, literària i l'intertext lector van junts de la mà, s'adquireixen i es complementen uns dels altres, ja que treballen en una relació d'interdependència.

Amb la lectura d'un l'àlbum il·lustrat també s'accedeix a la **transposició i generalització de les seues peculiaritats** (s'extrauen els conceptes d'allò que aprenen i els apliquen a una altra situació de l'entorn del lector-a), es produeix la **identificació amb les vivències reals** i permet reflexionar sobre les seues emocions o valors fomentant **el pensament crític**.

4.2. Hi ha una (bona) metodologia i elecció d'àlbums il·lustrats a les escoles?

La LIJ en molts centres educatius i vista des de la pròpia experiència, dissortadament, continua necessitant un canvi pel que fa a la seua manera de mostrar-la a l'alumnat. Segueixen havent classes de literatura historicista, informatives i unidireccionals d'interessos polítics/curriculars (per transmetre el cànon literari) o econòmics/editorials (de consum). La metodologia que s'utilitza en moltes escoles és memoritzar autors, i en menor grau autores, i la història literària, retenir característiques de cada segle o període de temps, realitzar resums i comentaris de text (coherència, cohesió i adequació), lectures obligatòries imposades pel professorat, adquirir i llegir col·leccions o llibres de promocions de les editorials... Aquests objectius i fets a vegades impedeixen que l'alumnat cree les connexions d'intertextualitat i que adopte una actitud d'odi i rebutj cap a la LIJ.

La metodologia idònia ha de ser aquella on es dona la doble elecció adequadament. D'una banda aquella que fa el-la **docent per escollir el material d'aula** tenint en compte els criteris de selecció (i tot el punt anterior), i d'altra banda **l'elecció de l'alumnat** (aquesta ha de ser real), ja que, té dret d'escollir allò que és del seu interès i, ha de llegir per amor, per plaer i en llibertat.

En la majoria dels casos no hi ha una bona metodologia ni elecció d'àlbums il·lustrats per la manca de formació del professorat en LIJ (desconeixement dels àlbums o dels criteris de selecció i desconeixement d'estratègies i d'accions educatives concretes per treballar a l'aula), la comoditat, carència de pràctica reflexiva o la falta d'elecció i motivació per part de l'alumnat o el/la professor/a.

5. Per què he triat «Con Tango son tres»?

Aquest àlbum inclou tot allò que jo volia per treballar en un mateix àlbum: una parella homosexual com a personatges principals i les dificultats i el procés de com poden formar una família nuclear, amb vincles d'afecte i no de consanguinitat, en aquest cas l'adopció homosexual.

Aquest àlbum tractava aquestes tres peculiaritats, a més, es mostrava la pena de no poder tindre descendència però no donar-se per vençuts en l'intent, i també l'espera per tal que arribi i poder veure la seua criatura tal com s'espera en la realitat. Pense que el seu rere fons està molt enriquit, perquè també es pot treballar la diferència de característiques físiques, com en els pingüins o les persones que hi apareixen, ja que no totes tenen el mateix color de pell.

Altres aspectes que va ser decisiu en la meua tria va ser que un llibre de qualitat estètica i literària estiguera censurat. El problema, doncs, és el tema.

La seua introducció en els primers llocs del llistat de l'ALA, ocupant la primera posició durant quatre anys (2006, 2007, 2008, 2010), i fins i tot, l'any 2014 ocupava encara la tercera posició amb raons com que era antiètic, antifamília, inapropiat per a nens i nenes, promovia i incentivava l'homosexualitat, des del punt de vista de la religió o registrat com a llibre sexista.

A més ha originat molta polèmica en alguns països, tres exemples són: a Singapur (2014, 2015), on l'homosexualitat és il·legal, es va proposar que a les **biblioteques** es destruïra totes les còpies d'aquest exemplar, però finalment, això no es va portar a terme encara que aquest àlbum va passar a la secció d'adults per a què els pares/mares el pogueren manllevar i controlar la seua lectura. Es va prohibir en set estats americans (2015) a causa de les queixes dels pares i mares a **les biblioteques i als centres educatius** pel missatge de fons homosexual, argumentant que no era apropiat ni seguia la política de l'educació sexual humana, defensant en tot moment què, l'homosexualitat i els valors de la família eren incompatibles. I per últim a Itàlia, en Venècia (2014) es van introduir 49 títols infantils als **centres d'educació primària** que tractaven la diversitat familiar, però l'alcalde, Luigi Brugnaro, volia retirar-los perquè deia que aquests temes els ha de tractar la família i no s'han d'ensenyar a l'escola. Finalment només s'han prohibit dos, «Con Tango son tres» no ha sigut censurat.

Però no només ha tingut aquestes respostes negatives, sinó que també d'altres positives, com la traducció a diverses llengües, com és el castellà o català, la seua teatralització a Sant Vicenç dels Horts (Barcelona) el 28 de juny del 2014 per commemorar el Dia Internacional LGTBI, o a Menorca, teatralitzat l'any 2017 per Gemma Moll. També ha estat finalista i guanyador de premis com Premios Bank Street College of Education: *Mejor Libro del Año* (2006), i és que, com diu Sherri Machlin (2013) "si els pingüins han sobreviscut al brutal hivern de l'Antàrtida, també poden

sobreviure a la censura de la seua lectura”, i amb aquest TFG, perduraran un poc més en el temps.

6. Anàlisi de l'àlbum «Con Tango son tres».

L'àlbum «Con Tango son tres», escrit per Justin Richardson i Peter Parnell i il·lustrat per Henry Cole, va ser publicat per primera vegada l'any 2005 als EEUU.

«Con Tango son tres», ens mostra una parella de pingüins mascles homosexuals amb les dificultats i el desig per tal de formar una família nuclear, aquest es compleix gràcies a l'adopció homosexual.

Els seus autors són dos, **Peter Parnell** i **Justin Richardson**, parella homosexual que s'ha casat i tenen una filla en comú, Gemma. Viuen els tres junts a Greenwich Village, Manhattan (comtat de Nova York). Pel que fa a la LIJ, ambdós han escrit aquest llibre (2005) i també han publicat amb la il·lustradora Amy June Bates altre àlbum il·lustrat: «Chistian, The Hugging Lion» (2010).²

D'una banda, Peter Parnell (nascut en 1953, Nova York) és un dramaturg, guionista, escriptor i productor d'algunes series de televisió com «The Guardian» (2005). Les seues obres s'han representat en moltes ciutats com Los Angeles, Seattle o Broadway. També és el vicepresident de l'associació professional, *Dramatists Guild of America*, de dramaturgs, compositors i interpretes.³

D'altra banda, Justin Richardson (nascut en 1963, Nova York) és un psiquiatre i autor americà. Actualment és professor adjunt de psiquiatria de dues institucions privades, la Universitat Columnia (Nova York) i la Universitat Cornell (Nova York).

També ha escrit juntament amb el pediatre Mark Schuster un llibre «Everything You Never Wanted Your Kids to Know About Sex (But Were Afraid They'd Ask» (2003).⁴

El seu il·lustrador és **Henry Cole** (nascut en 1955 a Virginia, EEUU). Ha il·lustrat molts llibres de LIJ per a moltes autores i autors des del 1995 fins a l'actualitat, com Erica Perl (per exemple amb «Ferocious Fluffity», 2016) o Alyssa Satin Capucilli (per exemple amb «Ralph and the Rocket Ship», 2016). També ha il·lustrat més de la desena dels llibres que ell ha escrit, com «Big Bug» (2014). Cole està inspirat en els següents artistes: Norman Rockwell, Paul Klee, John Sinfers Sargent i N.C. Wyeth. Empra normalment un estil de dibuixos animats amb colors vius i utilitza pintura acrílica i llapis de colors per a les seues il·lustracions.⁵

2 <http://www.lovereading4kids.co.uk/author/2553/Justin-Richardson-Peter-Parnell.html>

3 <http://www.simonandschuster.com/authors/Peter-Parnell/707666>

4 <http://www.simonandschuster.com/authors/Justin-Richardson/27409275>

<http://psychoanalysis.columbia.edu/people/faculty/justin-richardson-md>

5 <http://www.encyclopedia.com/children/scholarly-magazines/cole-henry-1955>

Sinopsi

«Con tango son tres» narra amb el text i les imatges la història real que va ocórrer al zoo de Central Park a Nova York. Aquest zoo és visitat per molts tipus de famílies i allí també hi ha moltes famílies d'animals: d'os panda, de tucans... però hi ha una família diferent de la resta. El llibre conta com es va formar aquesta família, una parella homosexual que es va conèixer en el 1998 i que desitjava tindre alguna cria com la resta de famílies. Van començar a fer el seu niu, van incubar una pedra, però per més que s'esforçaven no podien tindre una cria. Aleshores el cuidador del zoo, Rob Gramzay, va posar al seu niu un ou d'altra parella i els va donar l'oportunitat de tindre una cria, anomenada Tango. Aquest pingüí era peculiar comparant en la resta dels pingüins del zoo perquè tenia dos pares.

Anàlisi de l'àlbum

L'anàlisi de l'àlbum es troba a l'apartat annex 10.1.

7. Pràctica professionalitzadora a l'escola (aula).

7.1. Per què vaig elegir eixes-os alumnes?

Després de realitzar la part teòrica del meu TFG calia realitzar la part pràctica a l'aula. Vaig triar la classe de 3^r A del CEIP Científic Avel·lí Corma a Moncofa perquè era l'alumnat amb qui jo havia realitzat la meua estada de pràctiques. Si jo ja coneixia a les xiquetes i als xiquets em resultava més còmode perquè podia saber més o menys quines serien les seues reaccions i qüestions, ja que al llarg del meu PRÀCTICUM II aquest tema de l'adopció homosexual havia sorgit en l'aula un parell de vegades. Tanmateix, hi havia una confiança i afinitat mútua, tant per la meua banda com per la seua, la qual cosa va facilitar tota la tasca.

La lectura de «Con Tango son tres» va ser l'últim moment que jo vaig compartir amb ells-es ja que la realització de la pràctica es va dur a terme durant una vesprada quan jo ja havia acabat les pràctiques. Cal destacar que encara que són dos treballs de la universitat que es desenvolupen al mateix temps, aquests dos no han de tindre cap tipus de relació.

7.2. Quin suport vaig utilitzar?

Abans d'anar al col·legi vaig haver de triar el suport amb el qual jo els llegiria l'àlbum. Vaig decidir portar-lo en paper per tal que pogueren fullejar-lo, mirar-lo de prop, tocar-lo... Era l'exemplar de l'editorial Kalandraka publicat en 2016 en llengua castellana.

Pense que va ser tot un encert ja que era la primera vegada que gaudien d'una experiència així amb aquest material i, aquesta manera de treballar-lo i manipular-lo, reconfortaria l'experiència.

7.3. Com es va dur a terme?

Primerament vam preparar l'espai per a la lectura de l'àlbum apartant les taules i cadires i ens vam seure d'una manera que totes i tots podien veure les il·lustracions mentre jo anava llegint. Una volta asseguts-des bona part de l'alumnat ja s'havia fixat en la portada i el títol, era una classe que tenia molta empatia, respecte i afectivitat pels animals. Sense dir res van ser ells-es qui generaven hipòtesis sobre la temàtica de l'àlbum, és on va eixir per primera vegada la paraula «família».

Al llarg de tota la lectura, van escoltar amb atenció mentre anaven observant les imatges. Era fonamental llegir-les, recordem que el sentit del relat es dona gràcies a la lectura del binomi text i imatge. Entre ells-es conversaven la lectura, per exemple, quan algú-na activava l'intertext lector i comentava algun element de la lectura amb altre que no hi apareixia a l'àlbum. Conversaven també quan s'anticipaven al que venia després, és a dir, quan generaven expectatives de lectura que resultaven ser la continuació del relat. A més a més, van detenir la lectura per preguntar-me algunes paraules de vocabulari com «empollar», ja que col·loquialment s'empra amb un altre significat que el que apareixia a l'àlbum.

En acabar la lectura, s'havia de realitzar un debat, és a dir, s'havia de compartir amb la resta d'iguals allò que la lectura havia generat en cada alumne-a internament i personalment, i tots-es junts-es descobrir les diverses opinions, curiositats, sentiments, relacions d'intertext lector... Havíem d'escoltar cada comentari amb atenció, ja que tots-es tenien el mateix dret d'opinar i que se'ls escoltara. La meua funció era de mitjancera per a reconduir la lectura i anar donant els torns de paraula, encara que també hi podia participar generant qüestions obertes que ells-es havien d'intentar debatre, respondre o reflexionar.

De primer cop, l'alumnat havia captat l'argument principal «dos mascles que tenen una filla», però encara faltava molt més per a descobrir. Van comentar aquest argument gràcies al fet que el van generalitzar en un mestre de l'escola (que havien tingut alguns d'ells-es cursos anteriors) amb el mateix tipus de família que Tango, però malauradament, no hi tenien altre referent per poder contextualitzar la història dels animals en l'ésser humà. Vam rellegir el següent text «Cada día, todo tipo de familias van a visitarlo» per tal de descobrir quins tipus de famílies hi havia. Van ser ells-es mateixos-es els-les que van completar la **diversitat familiar** amb: «Jo mai he conegut a mon pare, visc amb la meua mare, nosaltres dues també som una família», «La meua família és diferent també, perquè la meua mare i el meu pare estan separats i tinc ara un germà menut només per part de pare» o «Jo tinc una germanastra, perquè el xicot de ma mare té una filla del seu primer matrimoni».

Sense adonar-se'n van eixir a l'aula diferents tipus de famílies, com les reconstruïdes i, encara que no eren homosexuals, es va reflexionar sobre la diversitat existent en la societat, en què **tots i totes hem de ser iguals** i tindre els mateixos drets independentment de com estiga formada.

Vam rellegir tant el text com les imatges de les pàgines on hi apareixia allò que havien fet Roy i Silo amb la pedra, al principi va generar rialles perquè l'alumnat ja sabia que no eixiria cap pingüí, però vam conversar sobre el seu rerefons: el **desig i els intents de formar una família**, sobre la constància i il·lusió que li posen els progenitors per tal que tinga cabuda el seu somni d'augmentar la família... I és que, siga com siga, tots-es tenim el mateix dret de formar una família, siga amb vincles biològics o d'afectivitat, l'instint matern o patern està en tots els tipus de famílies. Després de parlar d'això, vam rellegir les últimes pàgines de l'àlbum on hi apareixen les accions que feien Roy, Silo i Tango igual què la resta de famílies: «Se acariciaban todos juntitos, y como el resto de familias de pingüinos de la casa de los pingüinos, como todos los animales del zoo, y como todas las familias de la gran ciudad, se iban a dormir». L'alumnat va arribar a la conclusió de què no importa com ni quan s'haja format la família perquè **totes les famílies tenen el mateix paper** de proporcionar-li als xiquets i les xiquetes una bona educació, higiene, menjar... sense importar el sexe dels -les seus-es progenitor-es.

Després d'eixir el concepte de què «totes les famílies són iguals» vaig emetre una pregunta oberta, ells-es sabien que realment tots-es havíem de ser iguals perquè és el que diuen els drets humans universals (els havíem estudiat durant la meua estada de pràctiques a Ciències Socials), però la pregunta va ser: «Per què penseu que en molts països què és pot adoptar prefereixen abans a parelles que són xic i xica que a parelles que per exemple són xic i xic? Per què en molts països els ho posen més difícil o directament ni els deixen adoptar?».

Van eixir arguments realment sorprenents, però la que em vaig sorprendre vaig ser jo. Els xiquets i les xiquetes desconeixien que això ocorria en la realitat, pensaven que aquella teoria dels drets

humans que se'ls ensenyava s'aplicava en la pràctica, però no era el cas. Les **difficultats i la prohibició d'adoptar en parelles homosexuals existia**. Els vaig explicar que a Àfrica molts països no deixen adoptar a parelles del mateix sexe i què hi ha institucions encarregades en el procés de l'adopció d'assignar els infants a una família o altra, igual que l'àlbum, que va ser Gramzay qui va assignar a Roy i Silo eixa cria de pingüí. Doncs en la realitat ocorre el mateix, hi ha persones encarregades de fer aquestes assignacions i rebutgen els expedients d'algunes famílies només per ser homosexuals. Continuaven sense entendre: «com hi ha persones que no deixen a les altres persones formar una família» o «com hi ha persones que no li donen a un xiquet l'oportunitat de tindre una família sense importar com estiga composta».

Eren ells-es qui anaven originant les preguntes «Aleshores si no deixen formar una família que fan? Se'n van a un altre país?» o «Però allí també hi ha famílies de xic i xica?». Els vaig respondre que en alguns països no hi havia famílies homosexuals perquè directament no deixaven que hi haguera persones homosexuals que es pogueren enamorar d'altra persona del seu mateix sexe. Els vaig posar l'exemple de l'Índia, allí l'**homosexualitat és il·legal**. Altra volta es van quedar bocabadats-des perquè no entenien: «que més dóna a qui estimes, si és xic o xica i si tu eres xic o xica».

Va haver-hi un alumne que va exemplificar que havia vist parlar d'això a la televisió amb el cas de Txetxènia i que fins i tot mataven per ser una xica que estimava altra xica. Em preguntaven si això era cert, i els vaig dir que sí, que existia la **pena de mort pel fet de ser homosexual**. Ells-es estaven sorpresos-es i continuaven reflexionant i conversant sobre això.

Els vaig llançar una altra pregunta «A l'escola se celebra el dia de la pau, el dia de Sant Jordi... però, sabeu que aquest mes el 17 de maig també es reivindica alguna cosa?». Ningú-na ho va endevinar amb les seues hipòtesis. Els vaig explicar que el **17 de maig** era el dia que es demanava igualtat i respecte en tots aquests tipus de famílies i persones, però que encara que hi havia eixe dia això s'havia de reivindicar cada dia de l'any, com per exemple eixe mateix dia que es va fer la lectura de «Con tango son tres» ho estàvem reivindicant.

I per acabar el debat, vaig llançar l'última pregunta «Penseu que aquest àlbum el poden llegir tots els xiquets i les xiquetes que vulguen a les escoles o biblioteques?». Em miraven estranyats-des donant per suposat l'obvietat de la qüestió. Vaig preguntar a cada alumne-a i per unanimitat van dir que sí pel fet de ser d'animals i tindre moltes imatges. Doncs els vaig dir que no, que hi havia llocs com Singapur que es volien cremar fins als exemplars, com Venècia que volien traure l'àlbum de l'escola o com en algunes regions dels EEUU que era una història per a adults, que era un àlbum que havia rebut molts premis però que havia estat **censurat** en alguns llocs simplement pel tema que tractava: l'adopció homosexual.

8. Transformació des del TFG com a mestra.

La lectura i l'anàlisi del rerefons de l'àlbum amb l'alumnat ha sigut una experiència molt enriquidora per a ells-es però també per a mi. D'una banda, perquè he comprovat la interrelació d'uns temes en altres i les ocurrences de temes diversos que poden plantejar els xiquets i les xiquetes amb les seues curiositats, per exemple, no m'esperava parlar de la pena de mort però van ser ells-es qui amb un tema i altre van arribar fins aquí. D'altra banda, perquè la realitat de les famílies homosexuals i de l'homosexualitat o de l'adopció en general continuen sent un tema tabú en la societat, la qual cosa porta al desconeixement de la realitat en què vivim, per tant, si la desconeixem és impossible actuar per eradicar-la. Cal ser conscients dels problemes i les injustícies que ens envolten per tal de lluitar contra elles, perquè amb aquesta pràctica, tinc clar que encara queda molt camí per recórrer.

La realització d'aquest TFG m'ha fet créixer tant en l'àmbit professional com personal, per tant, ha produït un canvi en la meua visió i manera de percebre i entendre l'educació i el món.

Professionalment, perquè he vist la interdisciplinarietat que ens pot donar la LIJ amb l'ús dels àlbums il·lustrats per tractar temàtiques de caràcter social i no només com un recurs d'oci. Al mateix temps, anava coneixent la teoria i pedagogia crítica que m'ha motivat per educar en un futur amb la finalitat de transformar l'imaginari social. He après a seleccionar àlbums de qualitat estètica i literària, he ampliat els meus coneixements amb conceptes nous de LIJ i he après a llegir imatges amb vocabulari nou (angulacions, línies, recorregut visual occidental...). També he investigat el perquè és necessària la formació en docents en LIJ i en LGTBIFOBIA, la qual cosa m'ha portat a descobrir el paper essencial del professorat en la societat per tal d'aconseguir un món més just i igualitari.

Pel que fa a nivell personal, he vist que el canvi de societat es pot donar gràcies al canvi que es fa primer en l'actitud i formació del professorat i, després, un canvi en el currículum des d'una altra perspectiva que implique menys competitivitat i afavorisca la cooperació entre els éssers humans. Tal com ho assenyala Aguilar, seguint Paulo Freire, (2017): «L'educació no canvia el món, canvia les persones que canviaran el món.»

Cal destacar que aquest TFG l'he elaborat de manera individual encara què he assistit freqüentment als seminaris amb la resta de companyes que tenien la mateix tutora que jo. Açò ens ha possibilitat moltes hores juntes, presencials més altres virtuals, on hem compartit els dubtes, ens hem enriquit amb allò que aportava cadascuna per a la resta i hem treballat en equip. He realitzat lectures de treball intel·lectual i lectures concretes des del vigor acadèmic i científic per documentar-me mentre anava investigant i, en els seminaris, he après a citar adequadament seguint les normes APA.

Pense que aquest TFG ha marcat un abans i un després en la meua personalitat, i és que ara sé que si li donem una bona funcionalitat a la LIJ tindrem al nostre abast una eina molt útil per millorar el nostre món.

9. Bibliografia i webgrafia.

Aguilar, Consol. (2002). "Nuevo enfoque en la Didáctica de la LIJ". *Cuadernos de literatura infantil y juvenil (CLIJ)*. 151, 7-13.

URL: <http://repositori.uji.es/xmlui/handle/10234/55422?locale-attribute=en>

Aguilar, Consol. (2015). "Gènere i formació d'identitats en la formació inicial de mestres en LIJ". *Unitat d'Igualtat: Investigació i gènere a la Universitat Jaume I*, 77-82.

URL: <http://repositori.uji.es/xmlui/handle/10234/124784>

Aguilar, Consol. (2016). "Formació inicial en mestres contra la LGTBIFOBIA des de la LIJ". *Unitat d'Igualtat: Investigació i gènere a la Universitat Jaume I*, 77-85.

URL: <http://studylib.es/doc/5969783/investigaci%C3%B3-i-g%C3%A8nere-a-la-universitat-jaume-i-2016>

Aguilar, Consol. (2017). "Una inclusió curricular contra la LGTBIFOBIA". *Levante*. 22 de Maig.

URL: <http://www.uji.es/com/revista/base/2017/05/22/noticiesuji/0/>

Albus, Humming. (2015). "Polémica por la decisión del alcalde de Venecia de retirar de los colegios dos libros sobre familias homoparentales". *Dos manzanas*. 20 d'agost.

URL: <http://www.dosmanzanas.com/2015/08/polemica-por-la-decision-del-alcalde-de-venecia-de-retirar-de-los-colegios-dos-libros-sobre-familias-homoparentales.html>

Berazaluce, Iñaki. (2011). "Un mundo feliz', el tercer libro más censurado en las bibliotecas de EEUU". *Cooking ideas. El Blog de Vodafone para alimentar tu mente de ideas*. 28 de setembre.

URL: <https://www.cookingideas.es/censura-bibliotecas-20110928.html>

Duràn, Teresa. (2005). "Ilustración, comunicación, aprendizaje". *Revista de Educación*. Número Extraordinario 2005, 239-253.

URL: http://www.revistaeducacion.mec.es/re2005_16.htm

Enguix, Natalia i López, Cristina. (2014). "La mochila violeta: guía de lectura infantil y juvenil no sexista y coeducativa". Granada: Diputación de Granada i Delegación de Igualdad de Oportunidades y Juventud.

URL: <http://www.dipgra.es/uploaddoc/contenidos/11313/Gu%C3%ADa%20de%20lectura%20infantil%20La%20mochila%20violeta.pdf>

Garcia Emilio. (1993). "La comprensión de textos. Modelo de procesamiento y estrategias de mejora". *Universidad Complutense*. 5, 87-114.

URL: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=148628>

Hickey, Shane. (2014). "Singapore libraries to destroy copies of gay penguin book". *The guardian*. 12 de juliol.

URL: <https://www.theguardian.com/world/2014/jul/12/singapore-libraries-pull-gay-penguin-book>

Lluch, Gemma. (2010). "10 Consejos para seleccionar las lecturas. Secundaria". *Leer.es*, 1-12

URL: <http://www.gemmalluch.com/esp/actividad/la-necesidad-de-construir-criterios-para-la-seleccion-de-lecturas/>

Lluch, Gemma. (2012). "La necesidad de construir criterios para la selección de lecturas (del aula y la biblioteca a las políticas públicas)" en *Seminario Internacional ¿Qué leer? ¿Cómo leer? Perspectivas sobre la lectura en la infancia*. Chile: Ministerio de Educación y Universidad Diego Portales.

URL: <http://www.gemmalluch.com/esp/actividad/la-necesidad-de-construir-criterios-para-la-seleccion-de-lecturas/>

Machlin, Sherri. (2013). "Banned Books Week: And Tango Makes Three". *New York Public Library*. 23 de setembre.

URL: <https://www.nypl.org/blog/2013/09/23/banned-books-week-and-tango-makes-three>

Mendoza, Antonio. (2001). "La renovación del canon escolar. La integración de la LIJ en la formación literaria" dins Hoyos M., Gómez R., Molina M., Urbano B. i Villoria J.(Editors). *El reto de la lectura en el siglo XXI. Actas del VI Congreso de la Sociedad Española de Didáctica de la Lengua y Literatura*. (21-39). Granada: Universidad de Granada.

URL: http://rodin.uca.es/xmlui/bitstream/handle/10498/14787/Lectura%20siglo%20XXI_%20SEDLL_2002.pdf

Mendoza, Antonio. (1996). "El intertexto del lector: un análisis desde la perspectiva de la enseñanza de la literatura". *Revista de la Asociación Española de Semiótica*. 5, 266-289.

URL: <http://studylib.es/doc/5360510/antonio-mendoza-fillola-universidad-de-barcelona-1.-el>

Olivé, Maria Dolores. (2011). "Treball de Fi de Màster: l'àlbum il·lustrat com a eina educativa per al desenvolupament lector i emocional dels lectors novells". Barcelona: Universitat de Barcelona.

URL: http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/23042/1/Dolors_Olive_treball_fi_master_def.pdf

Venegas, Mar. (2011). "El modelo actual de educación afectivosexual en España. El caso de Andalucía. *Revista Iberoamericana de Educación*. 55 (3), 1-8.

URL: <http://rieoei.org/deloslectores/3686Venegas.pdf>

RECURSOS EN WEB AL VOLTANT DE L'ÀLBUM

<http://www.ala.org/bbooks/>

<http://www.bannedlibrary.com/podcast/2015/2/21/and-tango-makes-three-banned-book>

<http://www.bbc.com/news/world-asia-28243356>

<https://www.dogv.gva.es/>

<http://www.dosmanzanas.com/>

<http://www.marshall.edu/library/bannedbooks/books/andtangomakesthree.asp>

http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/constitucion.t1.html#a14

<https://www.msssi.gob.es/ca/ssi/igualdadOportunidades/noDiscriminacion/>

<https://www.es.amnesty.org/>

10. ANNEX.

10.1. Anàlisi de l'àlbum

Fitxa tècnica:

Nombre de pàgines: 32 pàgs.

Editorial: RBA LIBROS

Llengua: CASTELLÀ

Enquadernació: Tapa dura

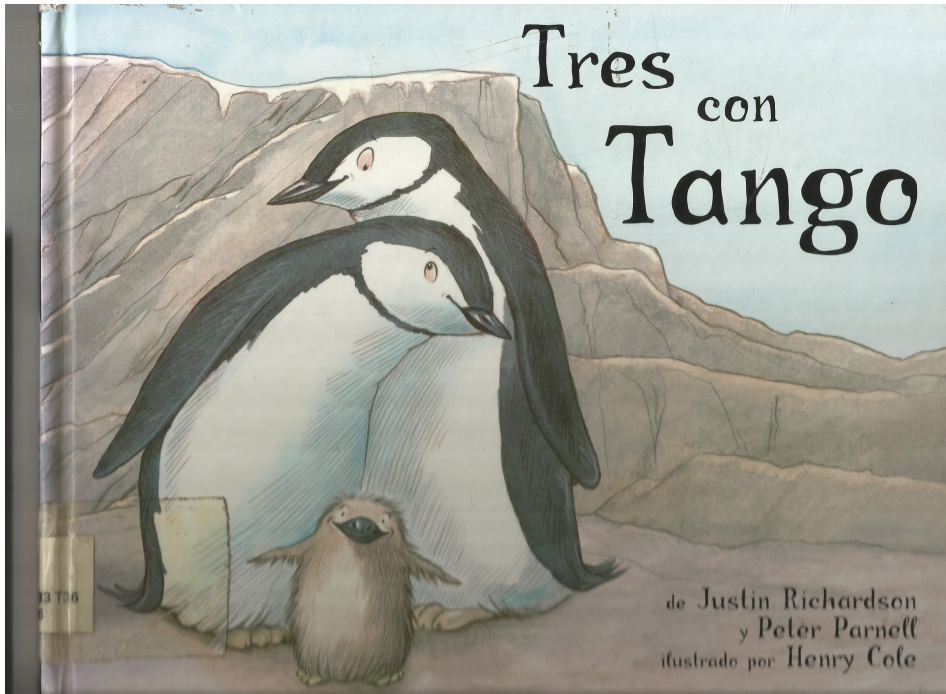
ISBN: 9788478715800

Any edició: 2006

Lloc d'edició: BARCELONA

Il·lustrador: HENRY COLE

Traductor: FRANCESC STRINO I PRAT

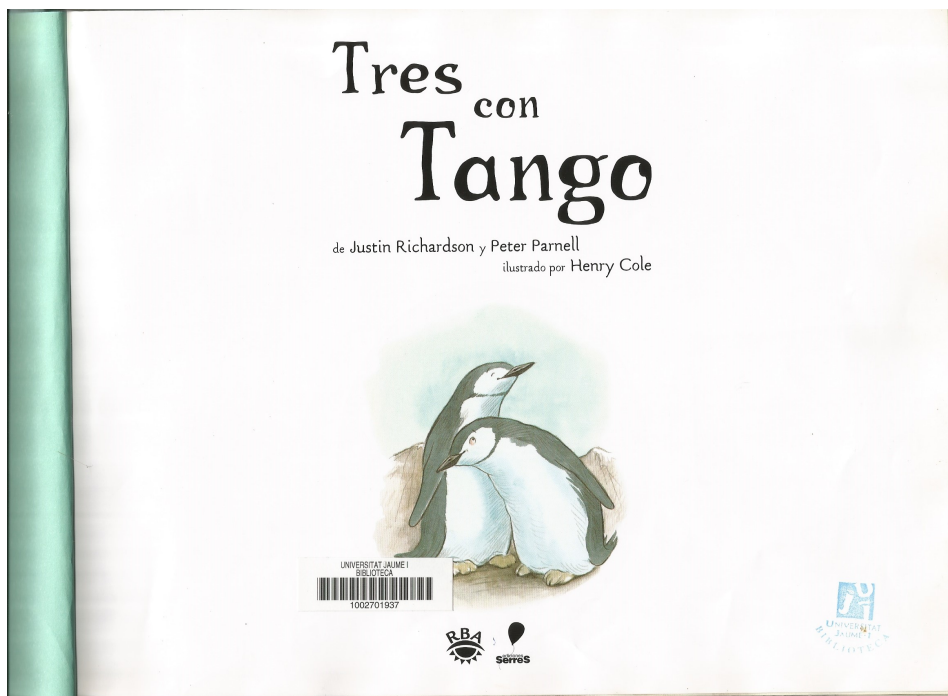

La **portada** és una representació d'aquesta imatge real de Roy, Silo i Tango al zoo Central Park de Nova York.

Font d'informació:
<https://jcarsonwrites.com/2014/09/24/and-tango-makes-three-the-story-of-roy-and-silo/>

Cada detall està en la imatge de l'àlbum il·lustrat: els progenitors apareixen tocant-se, la seua ratlla a la cara, que és la principal característica d'aquesta espècie de pingüins de cara blanca, i també que Tango és d'un color més grisenc i obscurs que els seus pares.

Ací ens presenta l'àlbum amb una xicoteta imatge representativa i basada en les postures i accions afectuoses que realitzen els pingüins en la seua vida real. Ací podem trobar-ne un exemple:

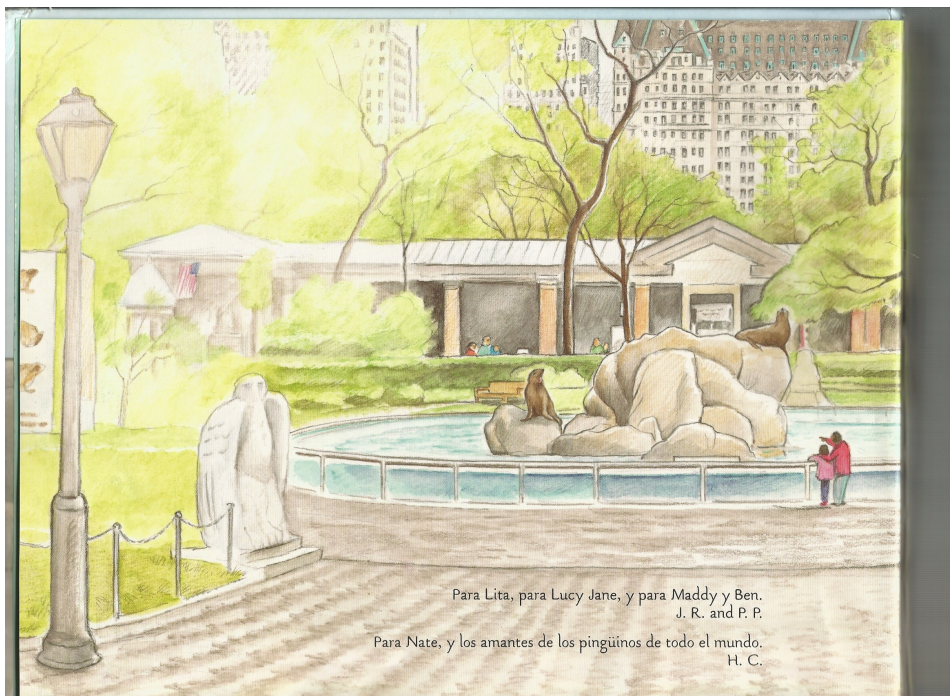

Font d'informació:
<https://blog.nus.edu.sg/lsm1303student2010/2010/04/04/homosexuality-in-animals-too/>

«Tres con Tango» es va publicar a l'abril del 2005 per primera vegada on la història ocorria en el zoo Central Park de Nova York. Només un mes més tard, maig del 2005, es va estrenar la pel·lícula «Madagascar» que també tenia com a escenari aquest zoo.

Font d'informació:
<http://janonautas.blogspot.com.es/2015/12/central-park-natureza-en-manchattan.html>

Pel que fa al **text** la nota de l'il·lustrador ja anticipa què els protagonistes de la història seran pingüins.

Es tracta d'una **imatge** pictòrica amb un grau d'iconicitat alt, és una imatge representativa basada en el paisatge real del zoo de Central Park.

És de pla general extrem, d'angle picat i amb un ritme sincopat (els elements no tenen cap ordre de distribució) per a què vejam com és el paisatge en aquest zoo i contextualitzar-nos l'ambient.

Predomina la línia horitzontal que transmet una sensació de tranquil·litat i estabilitat.

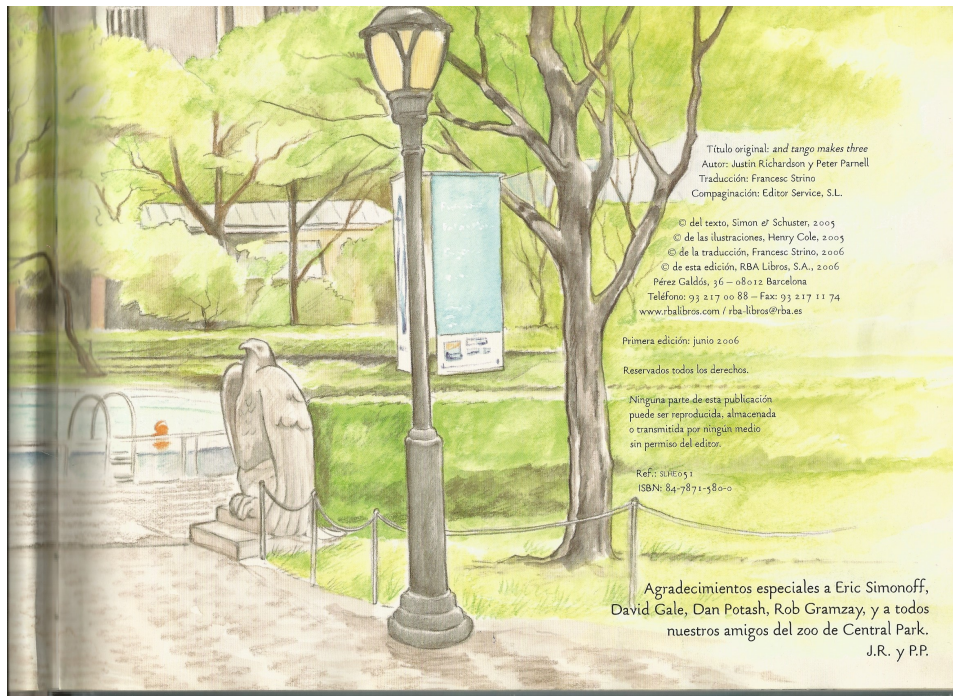
Hi ha un contrast pel que fa al color, predominen els colors càlids però l'aigua és un color fred. Per això mateix i a més, per situar-se a la dreta, el pes visual de la imatge recau en aquesta aigua i en el que ocorre allà, una família observa els animals que es troben dins.

Font d'informació:
<http://www.guianuevayork.es/zoo-de-central-park>

Font d'informació:
<http://www.alamy.com/stock-photo-banners-central-park-zoo-nyc-49187636.html>

El **text** ens dóna la informació de l'àlbum pel que fa a l'editorial, traducció, autors, any d'edició...

Es tracta d'una **imatge** pictòrica amb un grau d'iconicitat alt i és una imatge representativa inspirada en elements reals.

Predominen els colors càlids i al centre hi ha un contrast del cartell, de color blau que és un color fred.

És una imatge de PG i d'angulació picada. És una barreja de línies verticals (aigua, herba...) i horitzontals (arbres, pals, fanal...).

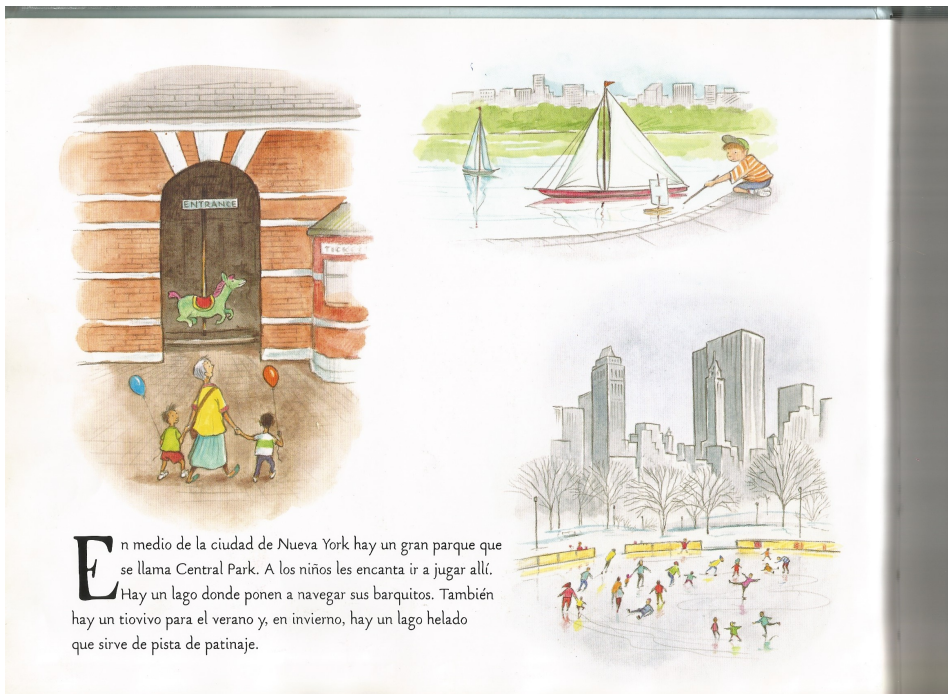
L'atenció del lector-a recau en el fanal i l'arbre de la dreta, per la qual cosa el pes visual que aquests elements transmeten, ja que són colors més obscurs que la resta, faciliten el recorregut visual occidental més usual (de dalt a baix).

Font d'informació:
<https://livingnewdeal.org/wp-content/uploads/2015/01/zoo6-r.jpg>

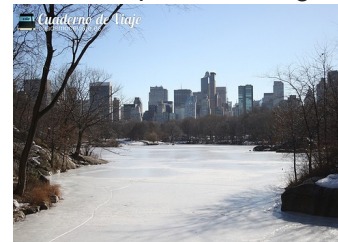
Font d'informació:
<http://www.alamy.com/stock-photo-banners-central-park-zoo-nyc-104307706.html>

El **text** ens contextualitza la història, ocorre en Nova York en un parc gran anomenat Central Park, i descriu el que hi ha al parc: gratacels de fons, un llac amb barques, uns cavallets (a l'estiu) i un llac per a patinar sobre gel (a l'hivern). Aquesta comparació d'estacions ens permet saber que podem trobar i fer durant tot l'any en aquest parc. També ens situa en què és un lloc idoni per anar amb xiquets-es.

La **imatge** està composta per aquestes tres activitats que es poden fer durant l'any en el Central Park i recalca la idea què és un lloc d'oci per anar amb xiquets i xiquetes.

Es tracta d'una imatge representativa amb un alt grau d'iconicitat ja, que les mostres estan inspirades en elements reals com podem observar en aquestes imatges del llac de les barquetes i del llac de gel.

Font d'informació:
<https://www.flickr.com/photos/59871718@N03/5582893044/>

Moltes persones també realitzen la representació d'aquest llac amb barques de forma pareguda a la que fa Henry Cole.

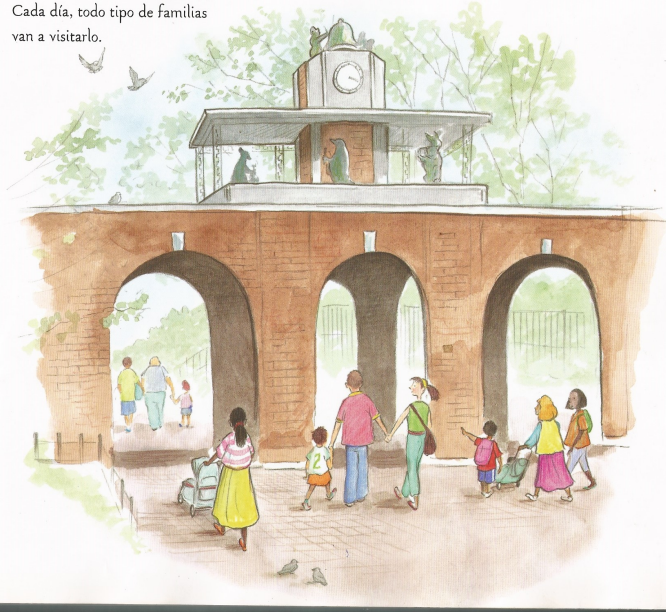

Font d'informació:
http://www.allposters.com/-sp/A-child-holding-a-remote-control-stands-in-front-of-a-lake-with-boats-He-New-Yorker-Cartoon-Posters_i9163517_.htm

Font d'informació:
<https://es.pinterest.com/pin/416020084310107602/>

Pero lo mejor de todo es que hay un zoo.
Cada día, todo tipo de familias
van a visitarlo.

El **text** ens acaba de contextualitzar la història, en aquell parc, explicat en la pàgina anterior, també hi ha un zoo. Ací al text podem trobar una anticipació del tema: la diversitat de famílies que trobarem al zoo, i que després el lector-a traspondrà i generalitzarà del zoo a la societat en la qual vivim.

La **imatge** completa aquesta diversitat de famílies, tant pel que fa a la seua composició (apareixen estructures familiars lligades a famílies monoparentals, heterosexuales i homosexuales, podent ser reconstruïdes o no), com pel que fa a la diversitat d'ètnia (persones de pell obscures i altres de pell clara).

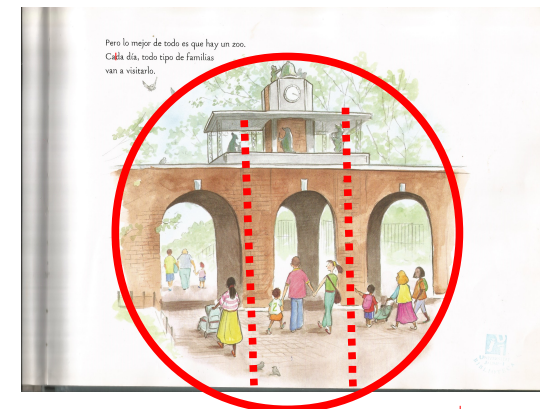
La imatge és un PG extrem amb una angulació contrapicada. La seua composició de línies és horitzontal, i per això origina en el lector-a, una sensació de seguretat, quietud i estabilitat. Aquesta sensació s'intensifica amb la forma elemental de la imatge circular, transmetent al lector-a un equilibri amb un ritme uniforme, ja que hi trobem tres arcs en la construcció de pedra i amb tres famílies al davant cadascuna situada en un arc.

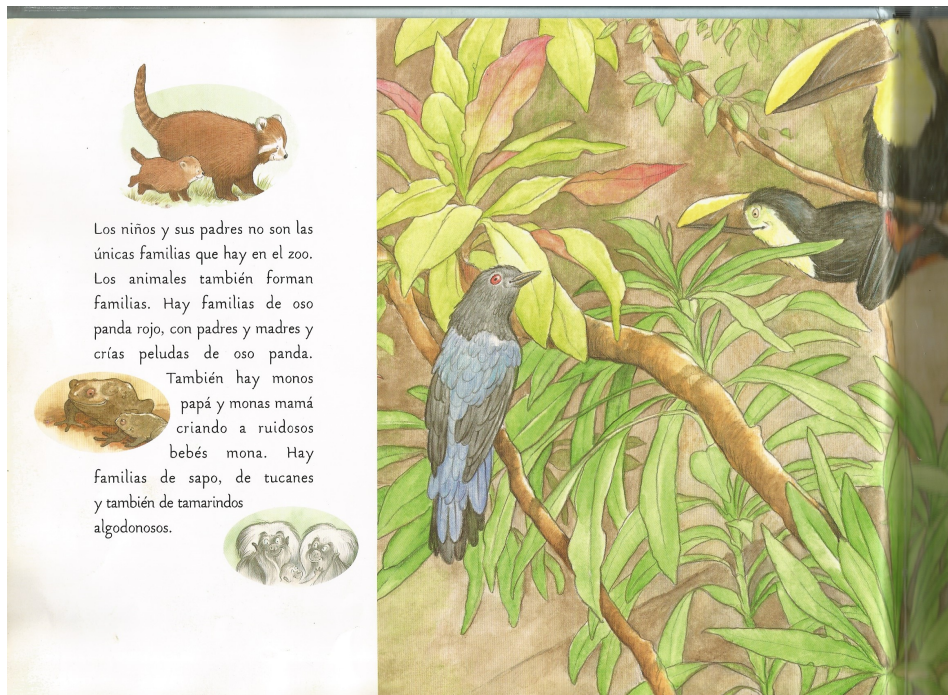
És una imatge pictòrica amb un al grau d'iconicitat, ja que mostra l'entrada al zoo tal com ho és en la realitat.

Font d'informació:

<http://www.julyanelima.com/2015/02/20/centra-l-park-roteiro-pelo-parque-mais-famoso-de-no-va-york/>

El **text** ens va aproximant als protagonistes de la història, ens introdueix les famílies en el món dels animals. Les imatges inferiors mostren un ós panda roig i un tucà.

Aquesta descripció del text la completen les **imatges**. Hi ha una imatge més gran a la part dreta de la plana i altres tres representacions d'animals a la part esquerra al costat del text.

Es tracta d'una imatge representativa amb un alt grau d'iconicitat ja que els cinc animals de les imatges els podem trobar en el Central Park.

A la imatge de la dreta trobem un contrast pel que fa al color dels dos animals, ja que aquest és més obscur, la qual cosa origina un major pes visual i ens facilita la seua lectura (d'esquerra a dreta).

Font d'informació:
<http://newyork.cbslocal.com/2015/11/23/prospect-park-zoo-red-panda-cubs/>

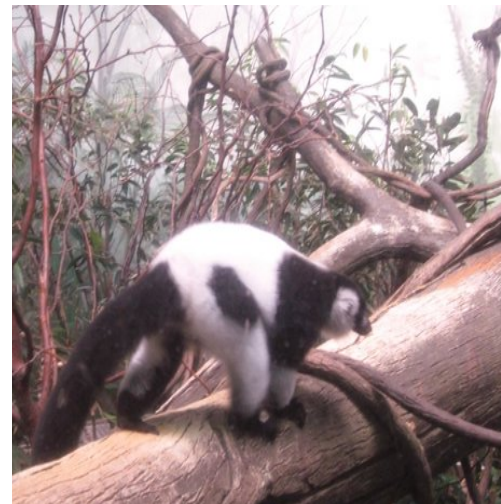

Font d'informació:
<http://m1.paperblog.com/i/190/1904782/el-zoologico-central-park-R-WHOjXR.png>

Aquesta plana no té text, és una continuació de la **imatge** de la pàgina anterior. Els animals continuen sent animals reals del Central Park, com els de la imatge inferiors: tamarius cotonosos (esquerra) i un paó (dreta).

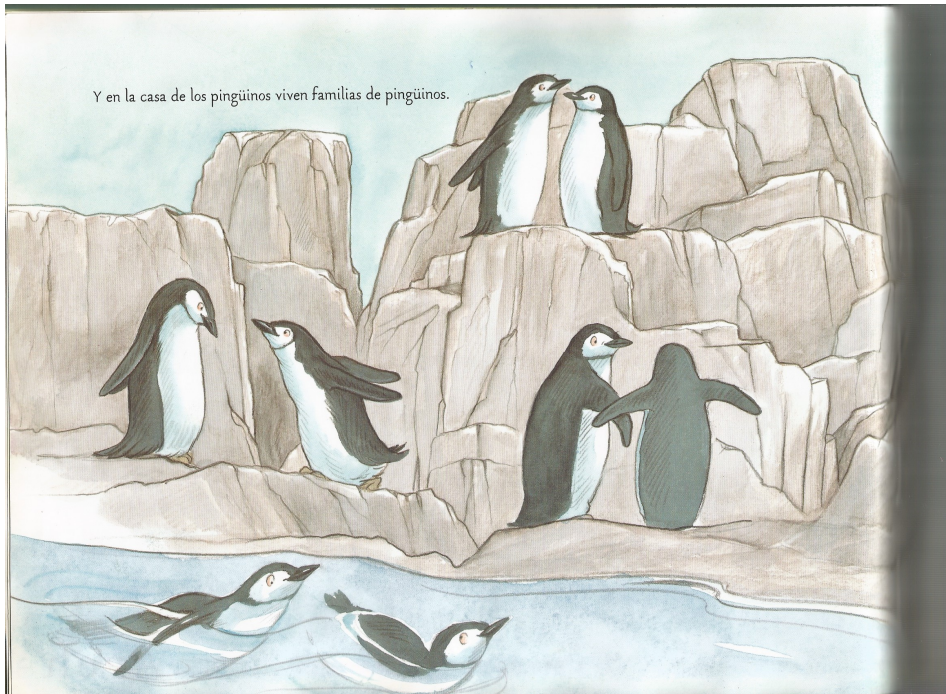
A més, podem trobar que el fons també és semblant a l'original d'aquests animals, ja que hi ha branques que envolten els troncs més grossos.

Font d'informació:
<https://media-cdn.tripadvisor.com/media/photo-s/06/8b/cb/6e/central-park-zoo.jpg>

Font d'informació:
<https://www.shutterstock.com/image-photo/beautiful-peacock-426317>

El **text** acaba amb la descripció de les famílies d'animals que podem trobar al zoo, i ens mostra la dels pingüins.

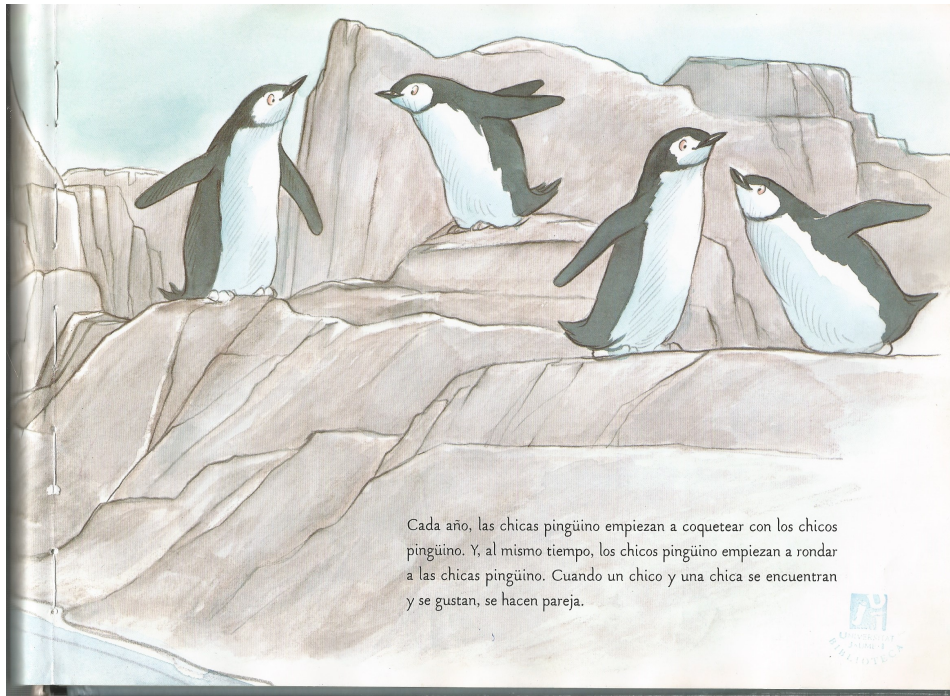
Es tracta d'una **imatge** on hi ha parelles d'aquests animals de dos en dos en forma de parella, anticipant el text següent. Cal destacar que els pingüins de cara blanca són monògams, és a dir, mantenen la parella al llarg de la seua vida, és per això que hi apareixen de dos en dos. Cole ens aproxima a la manera afectiva de com viuen els pingüins però també a la manera de com viuen segons el seu hàbitat, ja que passen gran part del seu temps en l'aigua.

Són molts els contes que utilitzen la figura del pingüí com a personatges, ja que és un animal conegut arreu de tot el món i que és fàcil d'identificar entre les xiquetes i els xiquets; un animal estimat.

Font d'informació:

<https://www.google.es/search?hl=ca&tbm=isch&sa=1&btnG=Cerca&q=cuentos+con+ping%C3%BCinos>

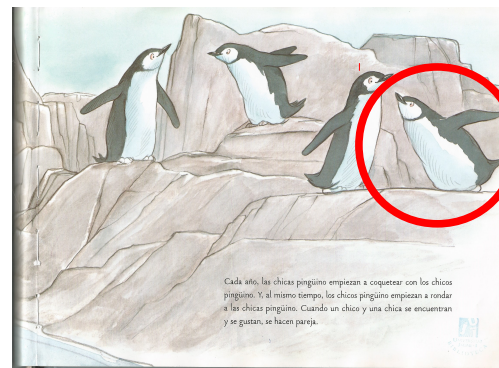
El **text** ens descriu com es formen aquestes parelles heterosexuales de pingüins que hem vist en aquesta plana i en l'anterior.

El text tracta tant a les femelles com els mascles de manera igualitària, ja que ambdues parts coquetegen de manera recíproca i trenca amb els estereotips socials sobre que han de ser els xics qui donen el primer pas.

Pel que fa a la **imatge** es tracta d'un PG extrem, d'angle normal, on la seua composició i el seu pla són horitzontals. Açò facilita el recorregut visual occidental (d'esquerra a dreta) donant-li importància als pingüins.

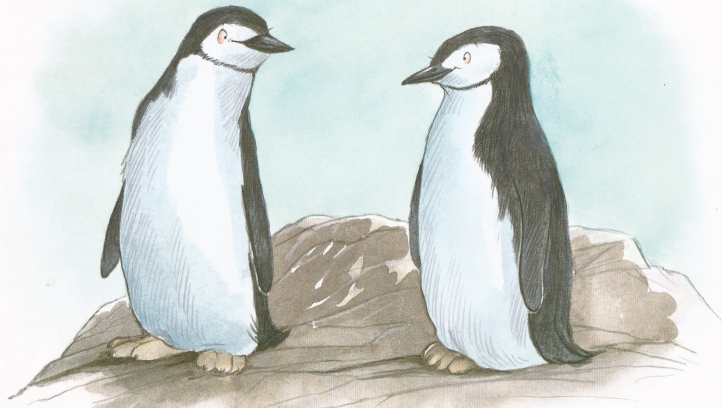
A més, pel que fa a la recepció de la imatge per part del lector, els pingüins cobraran més pes visual que el fons gràcies al fet que tenen un color més obscur (els colors obscurs d'ulls els detecta abans que els clars) i perquè tenen una forma més regular que el fons (les formes regulars es perceben abans que les irregulars, com el fons).

Es pot observar el pingüí de la dreta del tot, d'aspecte físic amb més grossària que els altres, s'introdueix i s'anticipa que aquesta parella heterosexual ja poden estar esperant descendència. Se situa a la dreta perquè els elements de la dreta tenen per al lector un pes visual major que els situats a l'esquerra.

Font d'informació:
<https://www.google.es/search?hl=ca&tbm=isch&sa=1&btnG=Cerca&q=cuentos+con+ping%C3%BCinos#hl=ca&tbm=isch&q=pinguina+embarazada>

Dos pingüinos de la casa de los pingüinos eran un poco diferentes.
Uno se llamaba Roy, y el otro Silo.
Roy y Silo eran los dos chicos, pero lo hacían todo juntos.

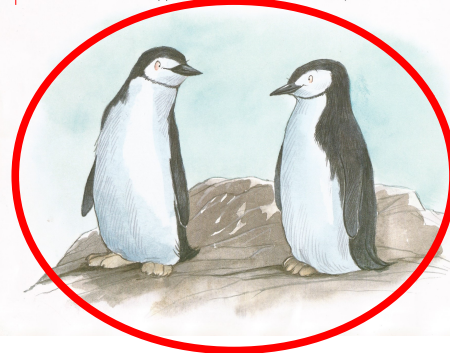

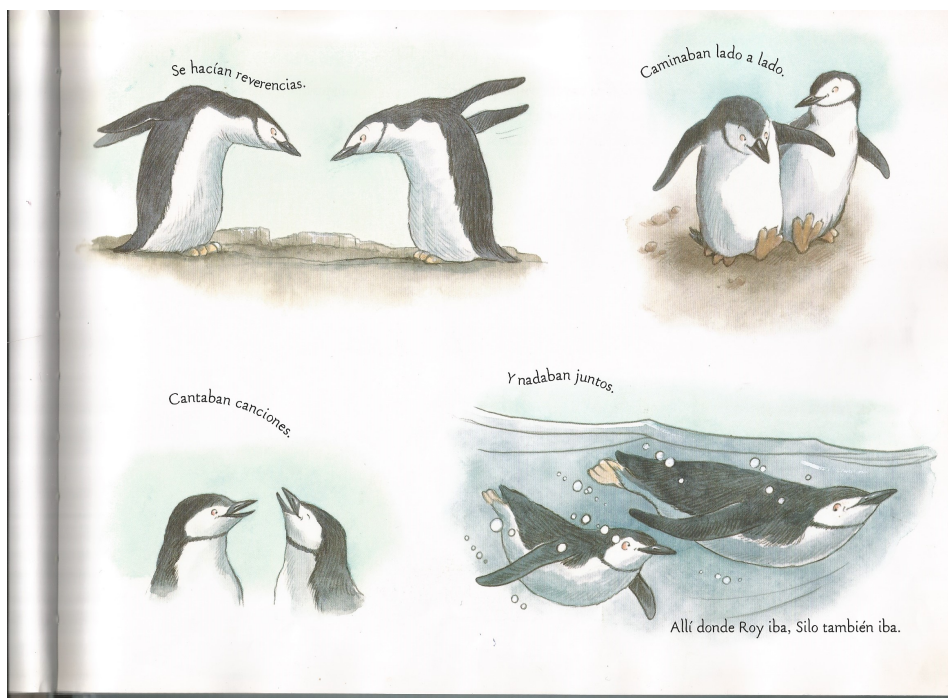
El **text** ens presenta a dos dels tres protagonistes de la història, es diuen Roy i Silo, ambdós mascles i que comparteixen activitats del seu temps lliure junts. A més descriu que són diferents en comparació a la resta dels pingüins del zoo.

Pel que fa a la **imatge** podem observar que és un PG de manera que podem observar com són físicament els personatges. En concret aquesta espècie de pingüins de cara blanca amb la panxa totalment blanca i a la cara tenen una línia horitzontal negra.

Es tracta d'una imatge pictòrica, de colors suaus i no cridaners, quasi sense fons perquè Roy i Silo siguen els elements principals de la pàgina, de composició horitzontal que transmet seguretat i estabilitat. La seua forma elemental és ovalada per transmetre al lector a una sensació de perfecció.

Dos pingüinos de la casa de los pingüinos eran un poco diferentes.
Uno se llamaba Roy, y el otro Silo.
Roy y Silo eran los dos chicos, pero lo hacían todo juntos.

El **text** exemplifica allò que havia dit en la plana anterior sobre que Roy i Silo ho feien tot junts, és a dir, compartien u amb l'altre activitats com cantar, nadar, caminar... i que sempre anaven junts a tots els llocs.

La **imatge** està composta per quatre representacions dels dos protagonistes amb moviments, gestos i postures característiques i pròpies dels pingüins.

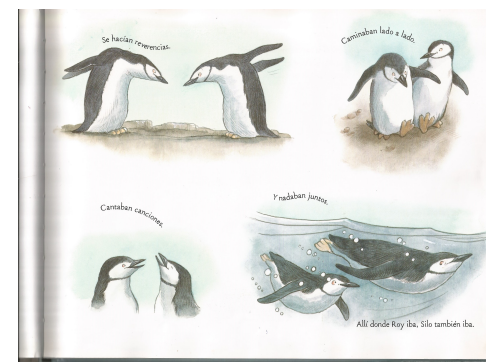
Cada imatge va acompanyada d'una oració menys l'última que té dues frases. Aquesta ha sigut escollida intencionadament per l'autor perquè segons la percepció visual de les imatges l'ull percep abans allò que està a la banda dreta i en la part superior, allò que sembla de major mesura i allò que conté un element que genera un contrast comparant-lo amb els altres elements (aquesta imatge genera un contrast gràcies al color, ja que conté uns colors més cridaners que la resta).

La seua lectura pot seguir el recorregut visual occidental usual d'esquerra a dreta i de dalt a baix.

Font d'informació:
<http://kids.britannica.com/kids/assembly/view/60426>

Font d'informació:
<http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-3451613/150-000-dead-penguins-simply-walked-experiments-say.html>

No pasaban demasiado tiempo con las chicas pingüino, y las chicas pingüino no pasaban mucho tiempo con ellos. De hecho, Roy y Silo se abrazaban a menudo con sus cuellos. El guarda, el señor Gramzay, se dio cuenta y pensó: "Seguro que están enamorados."

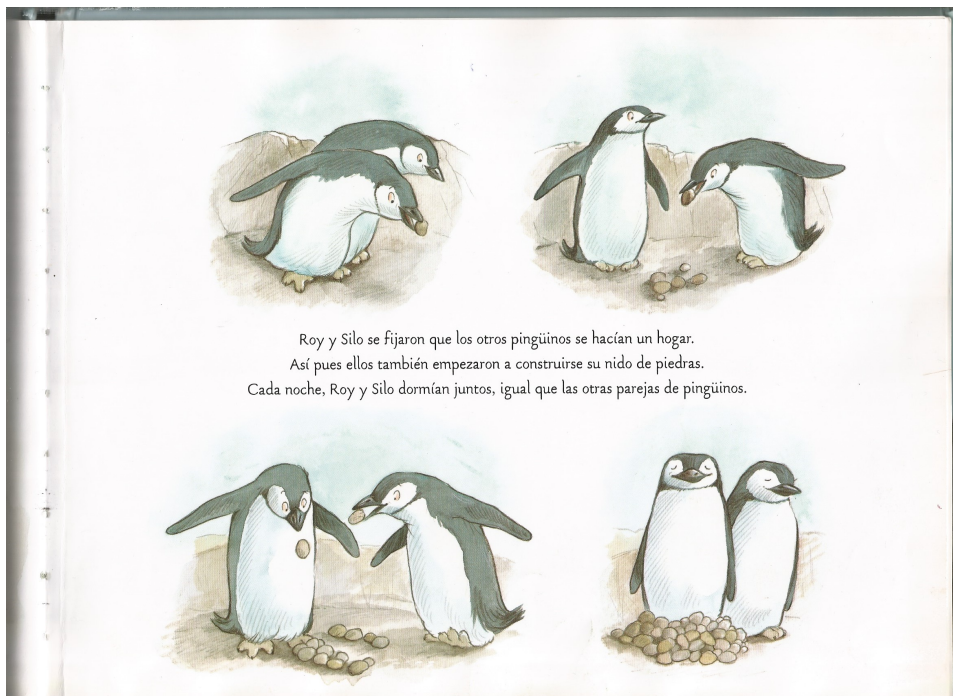
Pel que fa al **text** detalla la peculiaritat que diferencia a Roy i Silo de la resta d'animals, els dos xics pareixia que estigueren enamorats u de l'altre. Els autors del text introdueixen intencionadament al lector-a el concepte d'homosexualitat i a més ho fa de manera afectiva i lluny dels estereotips. Per exemple trenca amb l'estereotip de què les persones gais sempre van amb les xiques i aquests pingüins anaven amb els xics.

La **imatge** completa el text i l'il·lustrador intencionadament situa a Roy i Silo a la part dreta superior i més grans que la resta de pingüins. Ho fa perquè segons la percepció visual de les imatges l'atenció de la lectura recau en aquesta part i els dos elements de major mesura.

La forma de la imatge és redona transmetent una sensació de perfecció, és una imatge pictòrica i representativa amb un alt grau d'iconicitat, ja que estableix una semblança amb la realitat, tant pel que fa al lloc on viuen els pingüins en Central Park, com pel que fa als colors de la roba de Gramzay i la forma en què se'ls dona menjar, fixant-mos amb el mateix poal de metall que en la realitat.

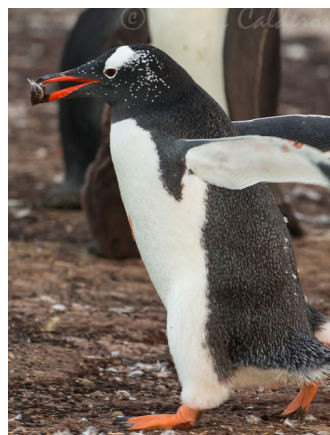
Font d'informació:
<http://www.cpzbook.com/keepers.html>

El **text** mostra que tant la parella homosexual com heterosexuals tenen les mateixes tasques a casa, en aquest cas en fer-se un niu i decidir-ho junts. Aquest concepte es pot traure i generalitzar-lo, dóna igual com siga la composició d'una parella enamorada, tots els pingüins tenen els mateixos drets i oportunitats i poden fer les mateixes coses que les parelles heterosexuals.

La pàgina està composta per quatre **imatges** on apareixen Roy i Silo fent-se un niu tal com ho fan en la realitat els pingüins, agafant amb el bec brossa, pedres, pals i altres deixalles per a fer-se els seus nius i caus. Per tant les imatges són representatives amb un alt grau d'iconicitat, totes amb PG. Les quatre imatges formem una seqüència, ja que es tracta d'una acció continua des que comença fins que acaba una vegada construïda la seua llar, i l'il·lustrador ens endinsa en un pas més de l'homosexualitat, no només hi ha parelles formades per persones del mateix sexe, sinó que a més conviuen i comparteixen la seua llar u amb l'altre.

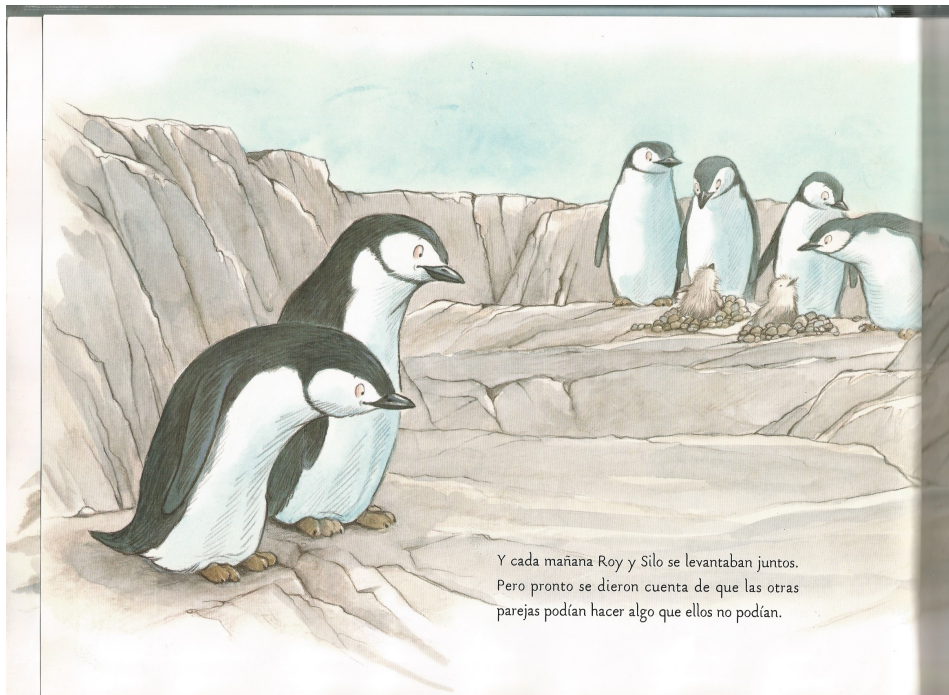
Les imatges transmeten al lector-a uns valors de cooperativisme i col·laboració entre els dos amb les tasques, una vegada més trencant els estereotips de «l qui fa d'home i qui fa de dona?», perquè amb els majors no existeixen ni rols de gènere ni estereotips.

Font d'informació:
<https://bionaturfoto.blogspot.com.es/2017/?m=0>

Font d'informació:
<https://www.vistaalmar.es/especies-marinas/aves/1848-pinguino-ladron-pillado-camara.html>

Per entendre bé aquest **text**, és necessari la lectura de la seua imatge. El text ens diu que «las otras parejas podían hacer algo que ellos no podían».

Amb la **imatge** es comprén que açò era ser pares, la impossibilitat de la paternitat física i biològica perquè els dos eren mascles.

El recorregut visual occidental és d'esquerra a dreta, però l'altra part del recorregut està invertida és més usual llegir-ho de dalt a baix, i aquesta plana es llig de baix a dalt. Açò es deu al fet que la seua composició és diagonal transmetent intencionadament al lector-a la sensació de temor, inestabilitat, dubte i incertitud.

És ací on comença l'exercici del lector-a d'empatitzar i identificar el desig de ser pares d'aquests pingüins (cal destacar que els animals no coneixen l'alternativa, l'adopció).

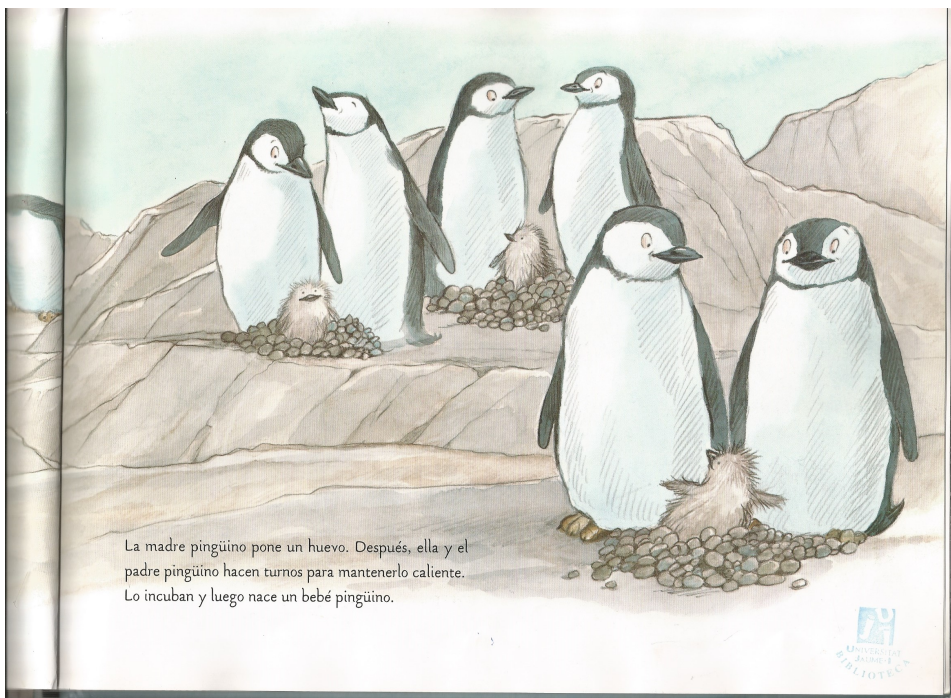
Es tracta d'una imatge pictòrica i representativa amb alt grau d'iconicitat, perquè s'assembla al lloc on viuen els pingüins en Central Park i també al mode en què el progenitor protegeix a la cria en el niu.

Font d'informació:
<https://twitter.com/edinburghzoo/status/729632788903809024>

Font d'informació:
<https://historiasdenuevayork.es/tag/zoologico-de-central-park/>

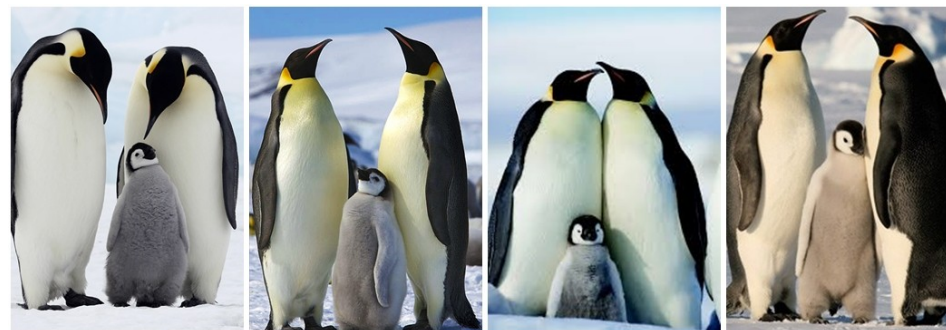

El **text** descriu els quatre passos necessaris perquè cresca un pingüi:

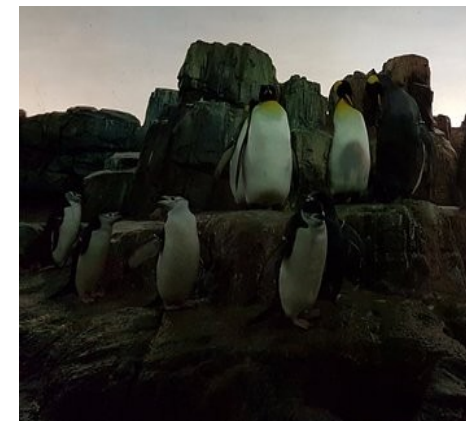
- Necessitat d'un mascle i una femella
- La mare pon un ou
- El pare i la mare fan torns per mantenir-lo calent
- Finalment l'incuben i naix.

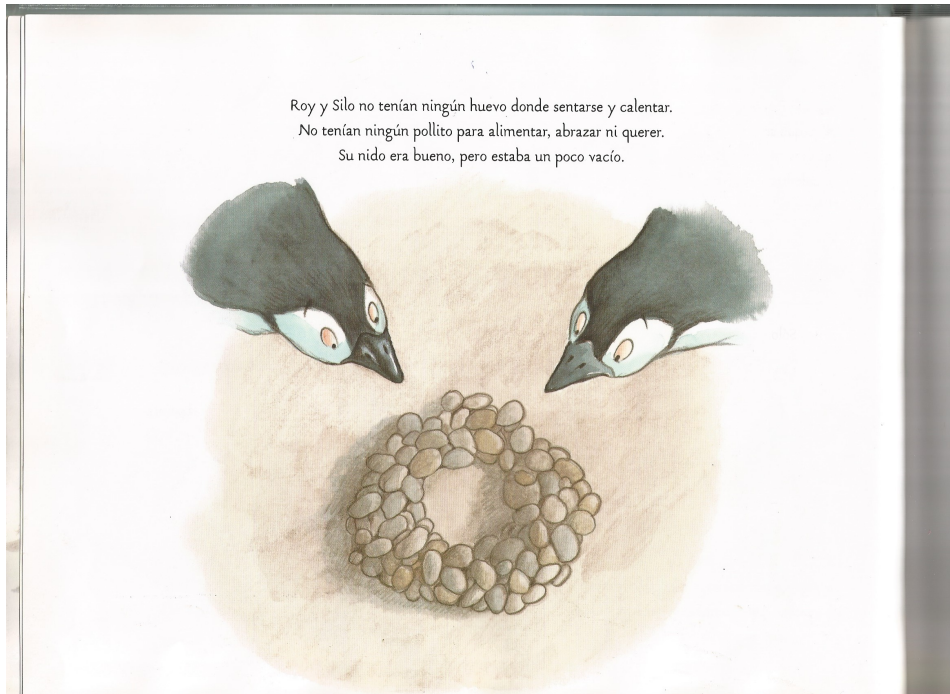
La **imatge** és pictòrica i representativa amb un alt grau d'iconicitat, ja que mostra que quan la cria és menuda va sempre amb els seus progenitors, i açò és el que passa a la vida real com es pot observar a la imatge.

A més el lloc és tal qual com les roques que hi ha al zoo de Nova York.

Font d'informació:
<http://tuplanetavital.org/actualidad-planetaria/escucha-a-tu-corazon/>

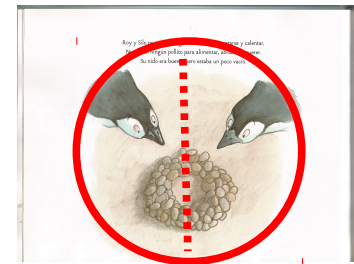

Roy y Silo no tenían ningún huevo donde sentarse y calentar.
No tenían ningún pollito para alimentar, abrazar ni querer.
Su nido era bueno, pero estaba un poco vacío.

Pel que fa al **text**, hi ha enumeració de tot allò que no tenien, al mateix temps, aquesta enumeració descriu tot allò que una família ha de donar-li al seu-a fill-a: aliments, abraçades i estima. Descriu les tres funcions bàsiques de la família durant els primers anys de vida sense importar la seua composició.

És traca d'una **imatge** de composició circular que transmet al lector-a una sensació d'equilibri, sent aquest equilibri simètric.

La imatge mostra allò que diu el text, com els pingüins miren i analitzen el seu niu que està buit, el fet que l'angle siga contrapicat facilita aquesta visualització.

El **text** mostra els animals amb desitjos com les persones però al mateix temps la seua ignorància en veure que no poden tindre fills biològics per part dels dos pel fet que els dos són mascles, i açò es veu reflectit amb la cura que Silo tracta de posar-se damunt la pedra i amb el text «Y esperó...».

La **imatge** està composta per quatre il·lustracions que formem l'inici d'una seqüència temporal que continua en la pàgina següent. Es tracta d'un fons blanc que simbolitza la unitat i mitjançant aquest color es posa de manifest que no existeixen:

- Diferències entre Roy i Silo (unitat com a parella)
- Diferències entre les parelles homosexuals i heterossexuals (unitat com a ésser humà).

La imatge té un alt grau d'iconicitat ja que mostra la postura de com aquests pingüins de cara blanca es posen dins del niu per covar l'ou.

Font d'informació:
<http://ppinguinoss.blogspot.com.es/>

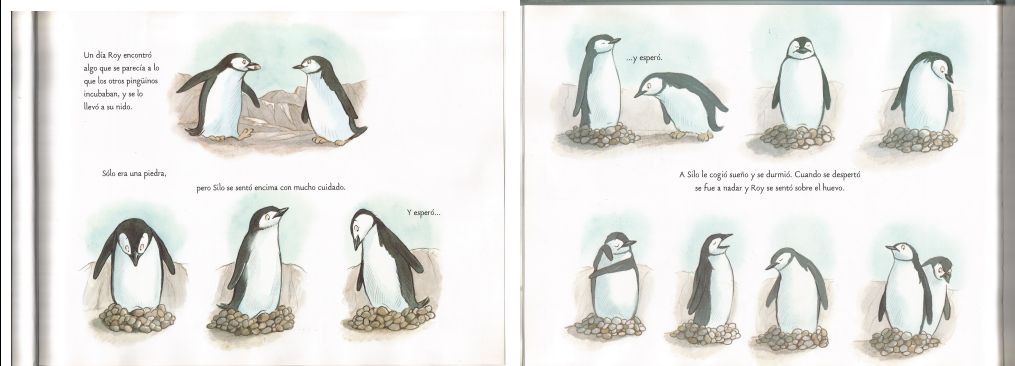

El **text** mostra la igualtat i els torns que anaven fent i l'intent de viure com les altres parelles quan covaven els seus ous, però amb una diferència: Roy i Silo covaven una pedra i no eren conscients que d'ací no eixiria cap cria de pingüí.

La **imatge** està composta per set il·lustracions que són una construcció temporal de la seqüència iniciada en la pàgina anterior. Aparentment no hi ha una clara diferència física entre qui és Roy i Silo, però s'entén gràcies al binomi i interacció del text amb la imatge.

El **text** acaba amb la seqüència que hem vist en les dues pàgines anteriors.

És una **imatge** pictòrica amb un grau d'iconicitat alt ja que en la realitat observen també el niu.

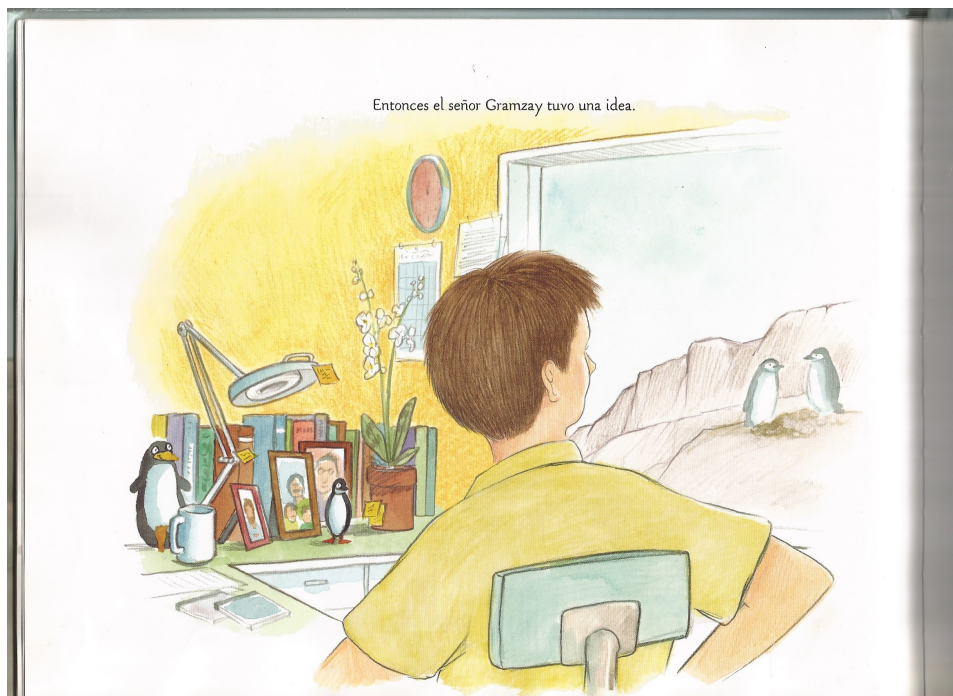
La seua composició és circular amb una forma de cercle que transmet un equilibri, i aquest, és simètric.

En el fons predomina el color blanc i aquest transmet al lector-a una sensació d'honestetat, humilitat, buscant el benestar dels altres i, sobretot, transmet un esperit protector després d'haver cuidat de la pedra, seguint l'espera. A més el color blanc, estimula l'àmbit emocional generant en la persona una sensació d'afecte i protectora.

És una imatge representativa, ja que es basa en les postures que observen els progenitors el niu.

Font d'informació:
<https://pl.depositphotos.com/51948739/stock-photo-male-and-female-penguins-gentoo.html>

El **text** mostra al treballador del zoo Gramzay i mostra un contrast entre allò que hem vist a les pàgines anteriors, els animals no tenen idees ni racionalitat per buscar alternatives envers un problema però l'ésser humà sí.

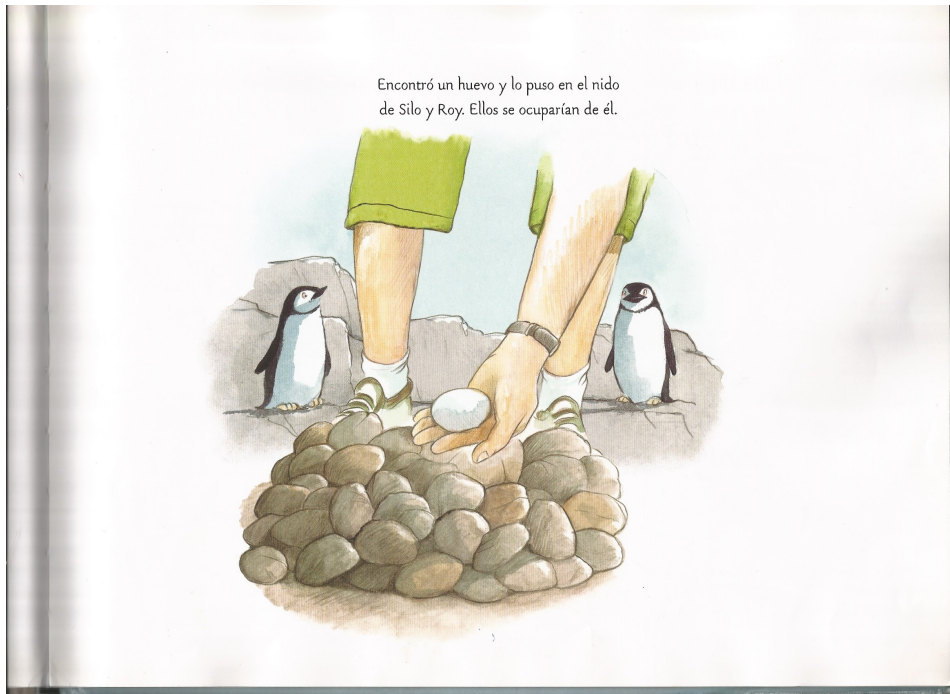
En la **imatge** podem observar en la taula dos ninots de pingüins que relaciona al cuidador amb el seu interès per aquests animals, i aquest fet s'intensifica amb la postura de Gramzay mirant-los a través de la finestra i observant-los en tot moment el que ocorre.

A més predominen els colors càlids amb la roba, els llibres, la maceta... aquests colors expressen qualitats positives com alegria, vida, activitat o moviment i aquests colors preparen al lector per allò que vindrà després.

Una possible referència de colors potser Van Gogh, va ser un pintor que utilitzava molt aquests colors càlids, concretament el groc. Aquest color significa per a Van Gogh la felicitat, la vida i la llum.

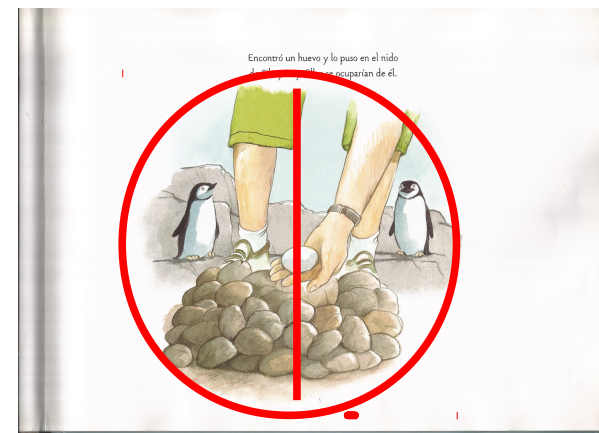
Font d'informació:
<http://www.marisolroman.com/2014/06/28/girasoles-1888/>

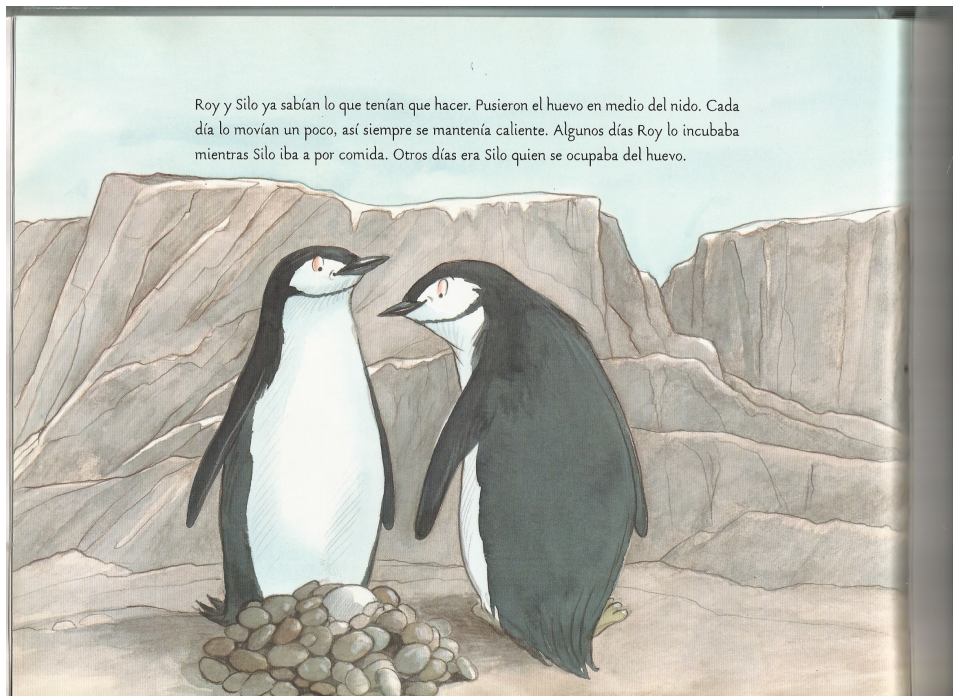
El **text** ja ens diu el que van a fer els pingüins una volta el cuidador haja posat l'ou, «se ocuparían de él», com també la resta de famílies de les seues cries.

Aquesta **imatge** és pictòrica i representativa, amb un alt grau d'iconicitat ja que l'il·lustrador es basa amb el color verd de la roba que utilitzen els treballadors del Central Park.

La seua forma és circular i transmet al lector un equilibri simètric. L'il·lustrador li dóna més importància al fet que el cuidador posa l'ou al niu que als pingüins, ja que aquest element (l'ou) es troba en una posició més baixa i el pes visual recau abans en les imatges inferiors que en les superiors.

Font d'informació:
<https://kidsnews.mongabay.com/2007/02/the-scoop-on-penguins-feathered-fish-or-bodacious-bird/>

Al **text**, una vegada més desapareixen els estereotips sobre qui fa de mare/pare o de què sempre hi ha un membre de la parella que s'encarrega més en la seua família que l'altra i arribarem a la conclusió que l'autor transmet un valor d'igualtat per part dels dos pingüins.

La **imatge** és un pla general per a què es veja en tot moment eixe intercanvi entre Roy i Silo per a calfar l'ou. És una imatge totalment representativa de la realitat on es veu la cura del pingüí sobre l'ou.

Font d'informació: <http://nzbirdsonline.org.nz/species/eastern-rockhopper-penguin>

Por la mañana y por la noche se sentaban en el nido.
También a la hora de comer, a la de nadar y a la de cenar.

Estuvieron sentados cada día del mes, de principio a fin.

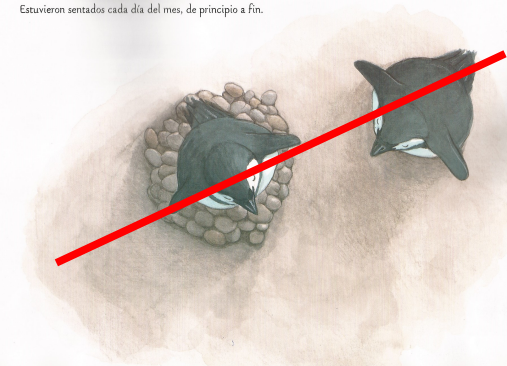
El **text** ens mostra en tot moment la responsabilitat que tenien ara els pingüins i que en cap moment se separaven de l'ou. Trobem una enumeració temporal (dia, nit, hora de menjar, cada mes...) per a justificar-lo.

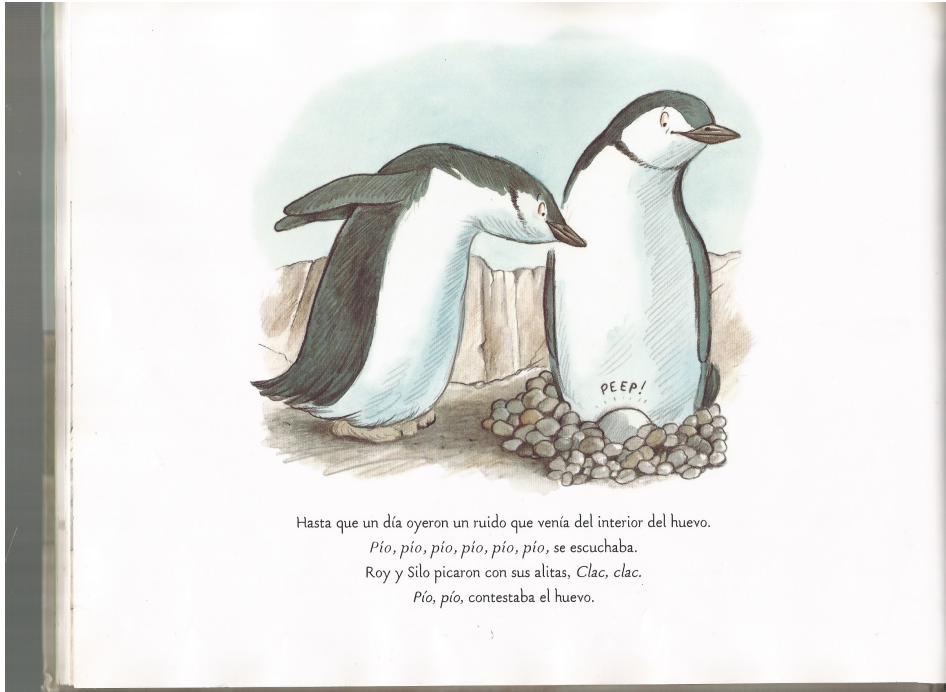
La **imatge** mostra com cuiden al pingüí i com cobreixen l'ou, i per a aquesta cobertura, l'il·lustrador intencionadament utilitza un PG i un angle zenital.

A més l'autor utilitza una línia diagonal invertida (quan la lectura normal occidental és d'esquerra a dreta) que significa joventut o adolescència com a metàfora de què en la vida moltes responsabilitats s'agafen en aquesta etapa de vida i com l'inici d'allò que cada persona serà en el seu futur, comparant-lo amb les responsabilitats que ara mateixa començaven a tindre els pingüins i com l'inici d'allò que anaven ja a ser per a tota la vida, pares.

Por la mañana y por la noche se sentaban en el nido.
También a la hora de comer, a la de nadar y a la de cenar.

Estuvieron sentados cada día del mes, de principio a fin.

El **text** ens mostra unes onomatopeies de com els pingüins ajuden a nàixer a la cria i açò és el primer contacte entre els pares i la seua cria. Trobem el *pío, pío, pío* què és el so habitual que fan les aus i també trobem el *clac clac* de com Roy i Silo menegen les ales per ajudar a nàixer a Tango trencant la closca de l'ou.

La **imatge** té una composició circular amb forma redona que transmet al lector-a l'equilibri i perfecció que estan vivint en eixe moment. El pes de les imatges recau en la part dreta inferior i per a què el lector-a mantinga l'atenció durant uns segons en l'ou l'autor hi ha escrit una onomatopeia. A més es potencia la importància de l'ou amb la postura que els pingüins estan mirant-lo. És una imatge representativa i amb un alt grau d'iconicitat, ja que l'autor representa aquesta postura basant-se en els moments reals (per exemple allargant el coll) dels pingüins i l'acompanyament d'un membre de la parella mentre l'altre membre li dona calor a l'ou.

Font d'informació:
<http://nzbirdsonline.org.nz/species/eastern-rockhopper-penguin>

Les **imatges** mostren una seqüència, és a dir, unes correlacions d'il·lustracions de com va trencant-se l'ou i la seua continuació fins que aquesta té un final, el naixement.

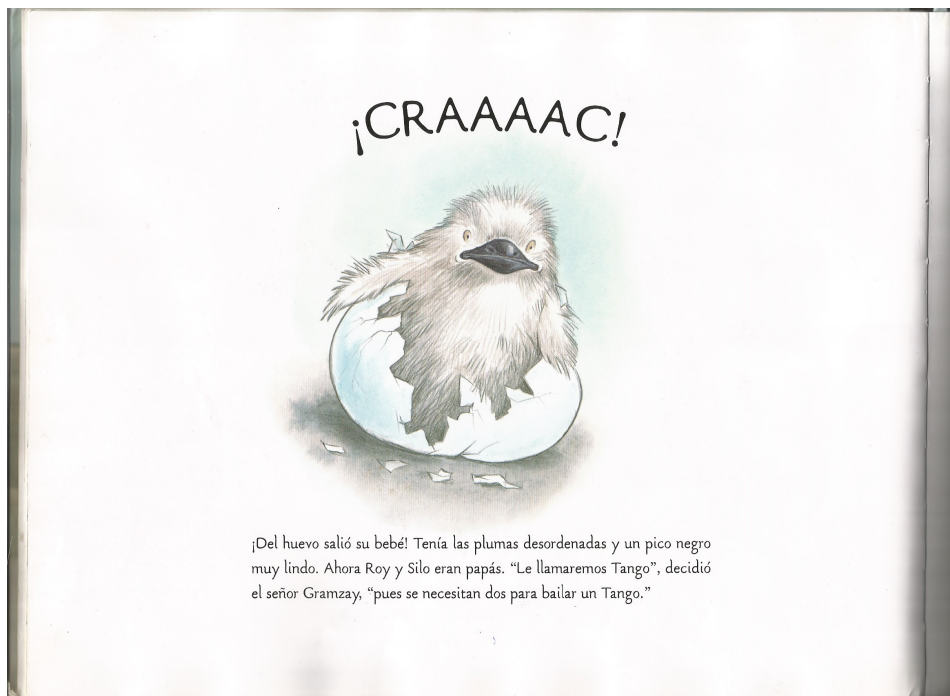
De nou es troba a la part inferior de la dreta perquè el recorregut visual del lector-a siga el més usual occidental (d'esquerra a dreta i de dalt a baix) i acabe ací.

El **text** només ens mostra el principi de la seqüència i amb «Y entonces...» i aquests signes de punts suspensius li posa èmfasi i intriga per presentar-nos la següent pàgina. Açò genera en el-la lector-a tensió, interès per veure que passarà després una volta acabe aquesta seqüència.

Font d'informació:

https://es.123rf.com/imagenes-de-archivo/cascara_de_huevo.html

¡Del huevo salió su bebé! Tenía las plumas desordenadas y un pico negro muy lindo. Ahora Roy y Silo eran papás. "Le llamaremos Tango", decidió el señor Gramzay, "pues se necesitan dos para bailar un Tango."

La **imatge** va acompanyada d'una onomatopeia representant l'obertura de l'ou **CRAAAC**. Aquesta apareix amb majúscula i a la part de dalt per cridar l'atenció del-a lector-a, cal recordar que el recorregut visual d'occident habitual és de dalt a baix, per això l'onomatopeia. És una imatge amb el fons blanc que transmet tranquil·litat al lector-a.

El **text** descriu el final de la seqüència de la pàgina anterior i a més com era físicament aquest bebé. Les cries d'aquesta espècie naixen coberts de pèl gris en l'esquena i blanca en la part frontal, tal com ho il·lustra Henry Cole.

L'autor inclou per primera volta la paraula pares i ens acaba de mostrar el tema de manera explícita en el text, l'adopció homosexual per part de dos homes que acaben sent pares. Els pingüins havien cuidat l'ou i ara ja amb aquesta paraula dóna a entendre que l'havien adoptat.

El nom que li atorguen, Tango, és una metàfora perquè sí que «se necesitan dos para bailar un tango», aquesta cria també necessitava als seus dos pares, era necessari l'esforç ambdós pares per a què nasquera Tango, és a dir, era necessari eixe esforç compartit i la corresponsabilitat dels dos pares.

Roy y Silo enseñaron a Tango a cantar y a avisarles cuando tuviese hambre.
Le alimentaban de sus picos. Durante la noche lo calentaban en su nido.

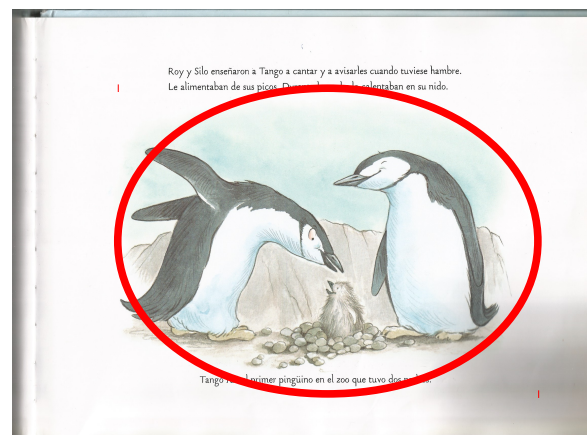

Tango fue el primer pingüino en el zoo que tuvo dos padres.

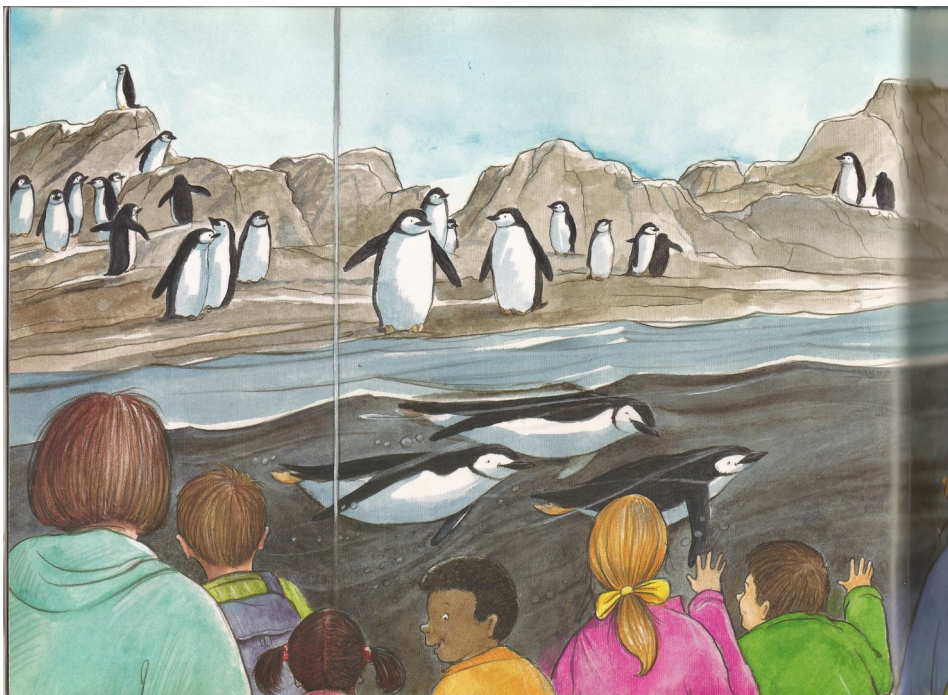
El **text** mostra com els pares anaven inculcant els primers ensenyaments i com anaven fent-se càrrec de Tango.

A més l'oració de baix, «Tango fue el primer pingüino en el zoo que tuvo dos padres», descriu que aquesta història no és d'allò més habitual del Central Park i l'autor mostra aquesta peculiaritat de manera explícita.

La composició està envoltada per un oval com les fotografies antigues de família. Es tracta de la primera il·lustració en PG per mostrar per primera volta la família sencera. La situació de la **imatge** interactua amb allò que hi ha al text representat la intenció de què li ensenya a cantar i que l'alimenten amb els seus becs.

Font d'informació:
<http://joseabraldes.blogspot.com.es/2014/08/enrique-rodeyro-monino.html>

Aquesta pàgina no té text, es tracta només d'una il·lustració on podem observar com Tango ja ha crescut i es troba nadant amb els seus dos pares.

És una **imatge** pictòrica i representativa amb alt grau d'iconicitat ja que aquesta cristallera també existeix en el Central Park de Nova York i a més l'hàbitat és molt a com estan distribuïdes les roques i l'aigua en la imatge de l'àlbum i en la imatge real inferior.

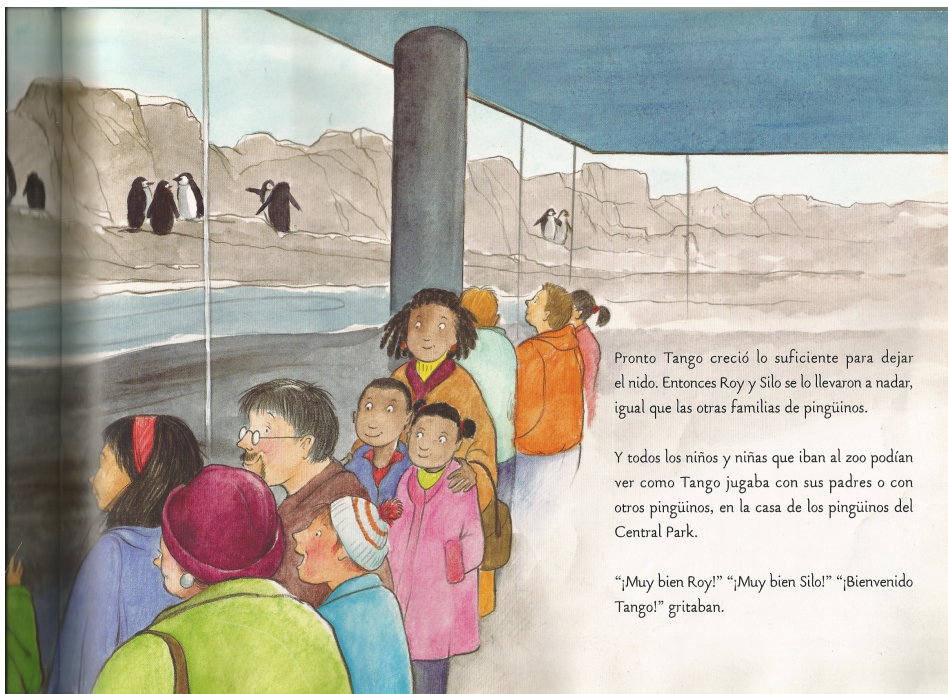
Mostra entre la gent una diversitat com també la diversitat que hi ha entre la població actual. Aquesta diversitat en les persones se sobreentén perquè l'il·lustrador fa entre les seues camises una distinció entre els colors càlids i freds, aleshores dóna a entendre que les dues persones de camisetes amb colors càlids, encara que tinguen la pell diferent, han anat juntes al zoo i són família.

És un pla general extrem i picat per veure tots els pingüins i l'il·lustrador utilitza el contrast d'estar en les roques i l'aigua per situar-nos a Roy, Silo i Tango junts sota l'aigua.

Font d'informació:

<http://www.attractionsmanagement.com/detail.cfm?pagetype=detail&subject=news&codeID=323405>

El **text** mostra com ha anat passant el temps i com Tango ha crescut. «Roy y Silo se lo llevaron a nadar igual que las otras familias de pingüinos», aquesta oració reflecteix una vegada més que no importa com estiga construïda una família, que encara que els vincles no siguen de consanguinitat, hi ha altres tipus de vincles com l'afectivitat, l'estima, la cura, la protecció, i sobretot, l'amor. El text normalitza les estructures

La **imatge** ens mostra la cristallera que ja ha aparegut a la història però aquesta plana se li veuen més les cares als personatges. Cal destacar que la cara només se li veu sencera a una família formada per tres membres (una mare, una filla i un fill) i dóna a entendre de nou que no importa la composició, en aquest cas pot ser una família monoparental, i en el cas de Tango, una família homosexual, perquè existeixen diverses maneres per formar una família.

Font d'informació:
<http://altonboys.blogspot.com.es/2012/03/central-park-zoo.html>

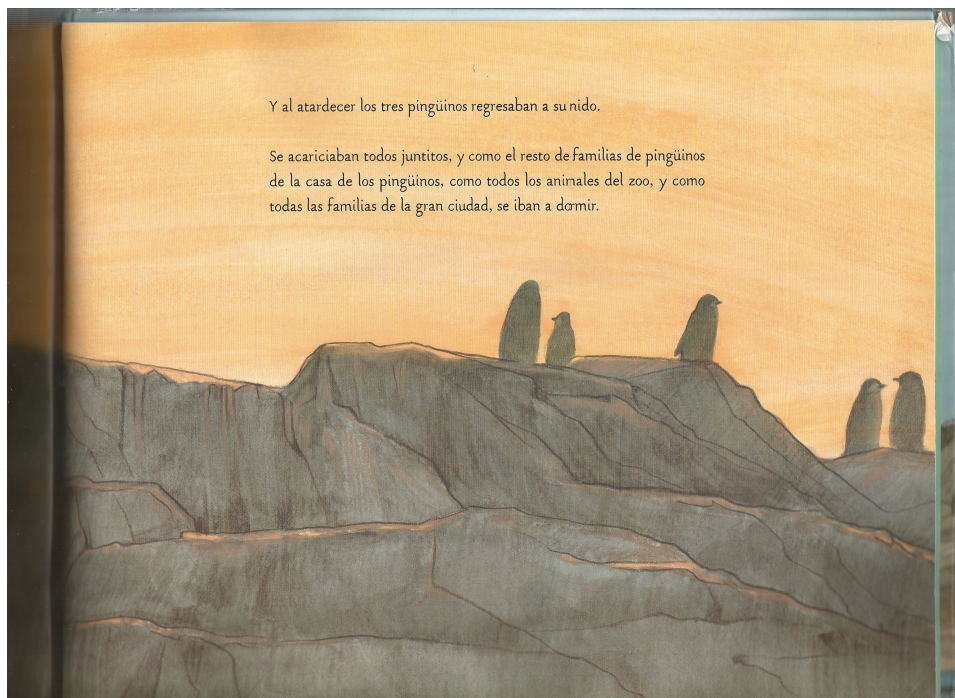

Aquesta pàgina no té text.

Aquesta composició transmet seguretat i estabilitat, a més, aquesta sensació s'intensifica amb el fons de colors càlids.

Aquests colors simbolitzen la vitalitat, l'alegria, la proximitat emocional de l'amor, confort... i el pes visual recau abans en aquests que en els freds, ja que els càlids donen la impressió de què l'autor s'aproxima i empatitza més amb la història.

És una imatge de PG que ens mostra tota la perspectiva i totes les sensacions que ens vol transmetre l'autor, que a més, no carrega la imatge amb altres estímuls i només juga amb el color.

El **text** els autors ens fan una enumeració segons les famílies protagonistes de la història des de les més concretes fins a les més generals «familias de pingüinos», «todos los animales del zoo» i «todas las familias de la gran ciudad» per a acabar d'explicitar la intenció dels autors que els ha impulsat a fer aquest àlbum i per a què s'expliciti que el tema de l'àlbum il·lustrat ha de ser generalitzat des dels pingüins fins a l'ésser humà, ja que també hi ha molta diversitat d'estructures familiars en les persones.

Pel que fa a la **imatge** hi ha unes figures d'esquenes de pingüins simbolitzant que ja s'acabat l'àlbum, i amb aquesta postura, és com si se n'anaren.

De nou trobem els colors càlids, que com hem nomenat en la pàgina anterior aquests colors simbolitzen la vitalitat, l'alegria, la proximitat emocional de l'amor entre els pingüins i entre les persones.

NOTA DEL AUTOR

Todas las cosas que se cuentan en esta historia son verdad. Roy y Silo son pingüinos barbijos, y tienen una delicada línea de plumas negras por debajo del pico, como si fuera un collar. Después de años de vivir en la misma casa de pingüinos en el Zoo de Central Park, se descubrieron en 1998, y desde entonces son pareja. Tango, su cría, nació de un huevo de otra pareja de pingüinos, que se llaman Betty y Porkey. Esta pareja acostumbra a incubar sus propios huevos, pero nunca han sido capaces de ocuparse de más de uno al mismo tiempo. En el año 2000, cuando Betty puso dos huevos fértiles, Rob Gramzay decidió dar a Roy y Silo el huevo sobrante, y darles la oportunidad de crear una familia.

Si vais al Zoo de Central Park, podréis ver a Tango y sus padres jugando en la casa de los pingüinos, con sus amigos, Nipper, Squawk, Charlie, Wasabi y Piwi. Hay cuarenta y dos pingüinos barbijos en el zoo de Central Park, y más de diez millones en el mundo.

Pero sólo hay un Tango.

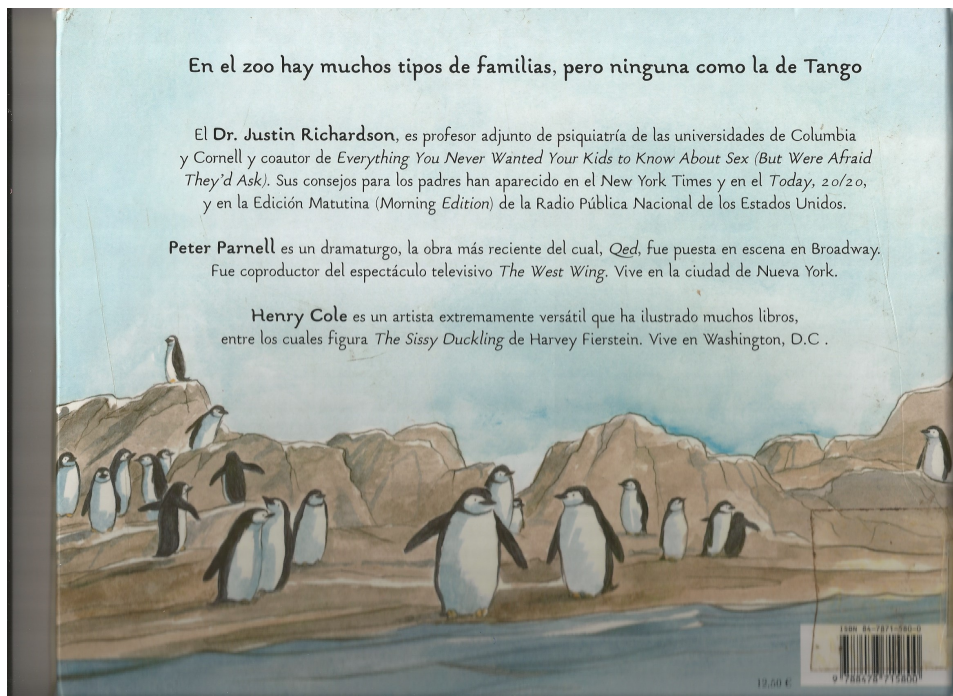
La nota de l'autor ens conta la vertadera història dels pingüins i com és aquesta espècie físicament. Ens situa en anys com 1998, descobriment de Roy i Silo com a parella en el zoo, i en el 2000, quan es va donar el naixement de Tango i l'adopció en aquesta parella. A més situa en dades reals la història no només amb els anys, sinó també amb què hi ha 42 pingüins de cara blanca en aquest zoo visitables per totes les persones que hi vulguen anar.

Com a curiositat, cal esmentar que, després d'haver-se publicat «Tres con Tango» (2005), una història de tres pingüins que va ocórrer en el zoo Central Park de Nova York, l'any 2008 es va estrenar una sèrie «Els pingüins de Madagascar» que també tenia aquests animals de la mateixa espècie, de cara blanca, com a protagonistes i al mateix escenari, el Central Park de Nova York.

Font d'informació:

<https://mayrasandy.wordpress.com/2015/01/07/los-pinguinos-de-madagascar/>

La contraportada ens dona una xicoteta biografia de cadascú dels dos autors i de l'il·lustrador.

Pel que fa al fons que és una **imatge**, aquesta es representativa amb un alt grau d'iconicitat ja que si comparem la il·lustració amb aquesta imatge real veurem que els pingüins viuen en unes roques i pedres semblants a les que ha dissenyat Henry Cole, amb l'aigua al peu de les pedres i els pingüins passejant per damunt d'elles.

Font d'informació:
<http://www.gloholiday.com/best-places-to-visit-in-new-york-with-children/>

10.2. Legislació vigent.

COMPARACIÓ: LOE I LOMQE

Llei Orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'Educació (LOE)	Llei Orgànica 8/2013, de 9 de desembre, per a la millora de la qualitat educativa. (LOMQE)
<p>PREÀMBUL</p> <p>L'educació és el mitjà més adequat per construir la seva personalitat, desenvolupar al màxim les seues capacitats, conformar la seva pròpia identitat personal i configurar la seva comprensió de la realitat, integrant la dimensió cognoscitiva, l'afectiva i l'axiològica.</p> <p>Entre els fins de l'educació es ressalten el ple desenvolupament de la personalitat i de les capacitats afectives de l'alumnat, la formació en el respecte dels drets i llibertats fonamentals i de la igualtat efectiva d'oportunitats entre homes i dones, el reconeixement de la diversitat afectivosexual, així com la valoració crítica de les desigualtats, que permeta superar els comportaments sexistes. S'assumeix així en la seva integritat el contingut del que expressa la Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere.</p>	
<p>Article 23. Objectius.</p> <p>k) Conèixer i valorar la dimensió humana de la sexualitat en tota la seua diversitat.</p>	
<p>Article 124. Normes d'organització, funcionament i convivència.</p> <p>1. Els centres elaboraran un pla de convivència [...] tenint en compte la situació i condicions personals dels alumnes i les alumnes, i la realització d'actuacions per a la resolució pacífica de conflictes amb especial atenció a les actuacions de prevenció de la violència de gènere , igualtat i no discriminació.</p> <p>2. Les mesures correctores han de ser proporcionades a les faltes comeses. Aquelles conductes que atemptin contra la dignitat personal d'altres membres de la comunitat educativa, que tinguin com a origen o conseqüència una discriminació o assetjament basat en el gènere, orientació o identitat sexual, o un origen racial, ètnic, religiós, de creences o de discapacitat .</p>	<p>Article 78</p> <p>1. Els centres elaboraran un pla de convivència [...] tenint en compte la situació i condicions personals dels alumnes i les alumnes, i la realització d'actuacions per a la resolució pacífica de conflictes amb especial atenció a les actuacions de prevenció de la violència de gènere, igualtat i no discriminació.</p> <p>2. Les mesures correctores han de ser proporcionades a les faltes comeses. Aquelles conductes que atemptin contra la dignitat personal d'altres membres de la comunitat educativa, que tinguin com a origen o conseqüència una discriminació o assetjament basat en el gènere, orientació o identitat sexual, o un origen racial, ètnic, religiós, de creences o de discapacitat .</p>
<p>Disposició final primera. Modificació de la Llei Orgànica 8/1985, de 3 de juliol, reguladora del dret a l'educació.</p> <p>b) Que es respecten la seua identitat, integritat i dignitat personals.</p>	

NIVELL AUTONÒMIC

LLEI 8/2017, de 7 d'abril, de la Generalitat, integral del reconeixement del dret a la identitat i a l'expressió de gènere a la Comunitat Valenciana.

CAPÍTOL II Mesures en l'àmbit de l'educació

- **Article 21.** Actuacions en matèria d'identitat de gènere, expressió de gènere, diversitat sexual i familiar en l'àmbit educatiu La Generalitat:

1. Vetlarà perquè el sistema educatiu siga un espai respectuós, lliure de tota pressió, agressió o discriminació per motius d'identitat de gènere, expressió de gènere, diversitat sexual i familiar en qualsevol dels seus vessants o manifestacions i desenvoluparà mesures per a l'efectivitat d'aquests principis.

2. Per a permetre la superació de qualsevol tipus de discriminació en el projecte educatiu de centre, i concretament en la programació general anual de cada curs, s'inclouran aquestes garanties i es garantirà que tots els documents que organitzen la vida, el funcionament i la convivència del centre siguen respectuosos amb la identitat de gènere sentida.

L'equip directiu garantirà l'atenció i el suport a aquelles persones trans que pertanguen a la comunitat educativa que pogueren ser objecte de discriminació en les instal·lacions del centre o en l'entorn educatiu, físic o virtual.

L'esmentada protecció, que inclourà totes les estratègies pedagògiques i psicopedagògiques a l'abast del centre, incorporarà al Pla de convivència i igualtat accions encaminades a la no-discriminació, com també mesures preventives i d'intervenció que donen resposta a possibles casos de vulneració de drets o violència.

El reglament de règim intern regularà la catalogació d'aquestes faltes i les mesures disciplinàries a emprendre en cada cas, d'acord amb la normativa reguladora dels drets i deures dels diferents membres de la comunitat escolar.

3. Impulsarà mesures tendents a garantir el respecte efectiu de la diversitat d'orientacions sexuals, com també l'acceptació de les diferents expressions d'identitat de gènere que permeten superar estereotips i comportaments sexistes i discriminatoris.

4. Realitzarà un diagnòstic sobre la situació de la identitat de gènere, expressió de gènere, diversitat sexual i familiar en l'àmbit educatiu, els resultats del qual seran la base per a implementar les mesures oportunes.

5. Inclourà en els currículums d'educació infantil, primària, secundària, batxillerat, formació professional, formació de persones adultes i ensenyaments de règim especial continguts, criteris i indicadors d'avaluació referents a la identitat i expressió de gènere, diversitat sexual i familiar

existent en la societat, incorporant-los de forma transversal a totes les àrees i mòduls del currículum, per a garantir un millor coneixement, i sensibilitzar sobre aquestes realitats. S'hi farà referència, entre altres fonts, a les normes internacionals que garanteixen la protecció dels drets humans i els principis d'igualtat i no-discriminació continguts en els tractats firmats per l'Estat espanyol.

6. Garantirà que els equips d'orientació educativa i psicopedagògica tinguen una formació adequada sobre la identitat de gènere, expressió de gènere, diversitat sexual i familiar per a poder donar suport psicopedagògic a l'alumnat i a les famílies que ho necessiten.

- **Article 22.** Protocol d'atenció educativa a la identitat de gènere.

1. La Generalitat elaborarà i posarà a l'abast dels centres educatius un protocol d'atenció educativa a la identitat de gènere que garantirà:

a) El respecte a les identitats o les expressions de gènere que es donen en l'àmbit educatiu i el lliure desenvolupament de la personalitat de l'alumnat d'acord amb la seua identitat. Per a això, l'esmentat protocol i sense perjudici que en les bases de dades de l'administració educativa es mantinguen les dades d'identitat registrals, establirà l'adequació de la documentació administrativa d'exposició pública i la que puga dirigir-se a l'alumnat i les seues famílies, fent figurar el nom triat per la persona matriculada, amb el consentiment dels seus representants legals, en els casos que ho requeresquen. En el cas que la persona matriculada no es trobe en situació d'emancipació o no compte amb la suficient condició de maduresa, el nom serà indicat pels seus representants legals, evitant que aparega en tipografia diferent del de la resta de l'alumnat.

b) El respecte a la intimitat de l'alumnat.

c) La coordinació entre les àrees d'educació, sanitat i serveis socials, amb l'objectiu de garantir a una ràpida detecció i actuació davant de situacions discriminatòries o que atempten contra la identitat de gènere expressada per la o el menor.

d) Que la comunitat educativa del centre es dirigeixca a les persones trans pel nom que hagen triat. Es respectarà el nom triat en totes les activitats docents i extraescolars organitzades pel centre.

e) El respecte a la imatge física, com també la lliure elecció de la seua indumentària segons la identitat de gènere sentida.

f) Es garantirà l'accés i l'ús de les instal·lacions del centre d'acord amb la identitat de gènere sentida, incloent-hi els lavabos i els vestuaris.

2. La Generalitat coordinarà els recursos del sistema educatiu i sanitari amb l'objectiu de prevenir situacions de risc que posen en perill el desenvolupament integral i garanteixen una adequada protecció a l'alumnat trans, establint procediments per a garantir un adequat acompanyament escolar en el seu procés d'afirmació, a més de tutelar el seu pas pel sistema educatiu.

Al mateix temps, les administracions competents en la protecció de la infància s'ocuparan de detectar, prevenir i solucionar situacions d'assetjament o violència que puguin patir com a conseqüència de l'expressió d'una identitat de gènere no normativa o durant el procés de transició de gènere. Article

- **Article 23.** Programes i continguts educatius.

1. La Generalitat, en l'àmbit de les seues competències, adoptarà les mesures necessàries per a vetllar perquè els continguts educatius promoguen el respecte i la protecció del dret a la identitat de gènere, expressió de gènere, diversitat sexual i familiar en qualsevol dels seus aspectes, garantint d'aquesta manera una escola inclusiva i d'igualtat en l'àmbit de l'ensenyament públic, concertat i privat.

2. El projecte educatiu de centre haurà d'abordar de forma específica la identitat de gènere, l'expressió de gènere, la diversitat sexual i familiar. Aquests continguts s'inclouran en els temaris de forma transversal i específica. L'administració educativa dotarà convenientment els centres amb les eines i recursos necessaris per a la implantació d'aquests continguts.

3. L'administració educativa garantirà la inclusió de formació específica sobre identitat de gènere, expressió de gènere, diversitat sexual i familiar, en els cicles formatius de l'àmbit educatiu, social i sanitari.

4. Els centres educatius comptaran amb una persona que coordinarà el Pla de convivència i igualtat i les activitats de sensibilització dirigides a tota la comunitat educativa, sobre identitat de gènere, expressió de gènere, diversitat sexual i familiar.

5. La Generalitat crearà les línies formatives del professorat necessàries perquè les persones encarregades de coordinar, per una banda, el pla d'igualtat i convivència i, per una altra, d'aplicar el protocol d'atenció educativa a la identitat de gènere, reben la formació adequada per a complir les seues funcions.

NIVELL NACIONAL

Llei Orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes.

- Article 14. Criteris generals d'actuació dels poders públics.

5. L'adopció de les mesures necessàries per a l'**eradicació** de la violència de gènere, la violència familiar i totes les formes d'**assetjament sexual i assetjament per raó de sexe**.

- Article 23. L'educació per a la igualtat de dones i homes

El **sistema educatiu** inclourà entre els seus fins l'educació en el respecte dels drets i **llibertats fonamentals i en la igualtat de drets i oportunitats** entre dones i homes. Així mateix, el sistema educatiu ha d'incloure, dins dels seus principis de qualitat, la eliminació dels obstacles que dificulten la igualtat efectiva entre dones i homes i el foment de la igualtat plena entre unes i altres.

- Article 24. Integració del principi d'igualtat en la política d'educació

1. Les administracions educatives garantir el mateix dret a l'educació de dones i homes a través de la **integració activa**, en els objectius i en les actuacions educatives, del principi d'igualtat de tracte, **evitant** que, per **comportaments sexistes o pels estereotips socials associats**, es produeixin desigualtats entre dones i homes.

2. Les administracions educatives, en l'àmbit de les respectives competències, desenvolupar, amb aquesta finalitat, les següents actuacions:

- a) **L'atenció especial en els currículums i en totes les etapes educatives** al principi d' igualtat entre dones i homes.
- b) **L'eliminació i el rebutj** dels comportaments i continguts sexistes i estereotips que suposin **discriminació** entre dones i homes, amb especial consideració a això en **els llibres de text i materials educatius**.
- c) La integració de l'estudi i aplicació del principi d'igualtat en els cursos i programes per a la **formació inicial i permanent del professorat**.
- e) La cooperació amb la resta de les administracions educatives per al desenvolupament de projectes i programes dirigits a fomentar el coneixement i la difusió, entre les persones de la comunitat educativa, dels **principis de coeducació i d'igualtat** efectiva entre dones i homes.

- Article 27. Integració del principi d'igualtat en la política de salut.

c) La consideració, dins de la **protecció**, promoció i millora de la salut laboral, de l'assetjament sexual i l'**assetjament per raó de sexe**.

- Article 62. Protocol d'actuació davant l'assetjament sexual i l'assetjament per raó de sexe.

a) El compromís de l'Administració General de l'Estat i dels organismes públics vinculats o que en depenen de **prevenir i no tolerar l'assetjament sexual i l'assetjament per raó de sexe**.

b) La instrucció a tot **el personal** del seu deure de **respectar la dignitat de les persones i el seu dret a la intimitat**, així com la igualtat de tracte entre dones i homes.